

Notater

Samordnede levetårsundersøkelser

Rapport fra brukerseminar
22. april 1996 og høringsuttalelser

INNLEDNING	3
OPPLEGGET FOR DE SAMORDNEDE LEVEKÅRSUNDERSØKELSENE	4
ARBEIDSLIVSFORSKNINGENS BEHOV	9
FORVALTNINGENS BEHOV FOR DATA OM ARBEIDSLIV	13
HELSEFORSKNINGENS BEHOV	16
OMSORGSFORSKNINGENS BEHOV	19
FORVALTNINGENS BEHOV FOR DATA OM HELSE OG OMSORG.....	24
BOLIGFORSKNINGENS BEHOV	25
BOLIGFORSKNINGENS BEHOV FOR DATA FRA DE SAMORDNEDE LEVEKÅRSUNDERSØKELSENE	28
TIDSBRUKSFORSKNINGENS BEHOV	31
SAMMENDRAG AV DISKUSJONEN AV OPPLEGGET FOR SAMORDNEDE LEVEKÅRSUNDERSØKELSER.....	38
HØRINGSUTTALELSER FOR DE SAMORDNEDE UNDERSØKELSENE OM LEVEKÅR	41
VEDLEGG 1. Seminarprogram	44
VEDLEGG 2. Deltakerliste.....	45
De sist utgitte publikasjonene i serien Notater	46

Innledning

Arbeidet med omlegging av levekårsstatistikken startet i januar 1994 da det ble nedsatt en "arbeidsgruppe for samordning av levekårsrelatert statistikk".

Gruppen fikk bl.a. i mandat å vurdere:

- et fleksibelt opplegg av utvalgsundersøkelser som sikrer bedre samordning innbyrdes og med registre (for å få til effektivisering).
- opplegg som gir en bedre balanse mellom utnyttelse av primærdata for statistikk- og forskningsformål. Det legges spesiell vekt på forholdet mellom panel- og tverrsnittsegenskaper.

I innstillingen 1. juni 1994 fra arbeidsgruppen for samordning av levekårsrelatert statistikk oppsummeres forslaget om en "temaroterende utvalgsundersøkelse" slik:

"Som alternativ til dagens praksis med mange separate utvalgsundersøkelser, foreslås én løpende temaroterende utvalgsundersøkelse på minst 10 000 personer i alderen 16 år og over, der halvparten er panel. For å redusere oppgavebelastningen på intervjuobjektene, bør det tas sikte på å benytte relevante registerdata som har tilfredsstillende kvalitet. Arbeidsgruppa foreslår at Personregnskapet/Inntektsregistret skal utgjøre en viktig grunnpilar for den temaroterende undersøkelsen. Fra registrene oppnås dermed sentrale forløpsdata som kan suppleres med intervjudata for de forskjellige levekårstemaene over tid. Dette betyr at noen temaer kan, om ønskelig, gjentas hyppig mens andre kan gjentas sjeldnere."

Det ble opprettet en prosjektgruppe for å utforme et konkret opplegg for en undersøkelse slik den er skissert i innstilling om samordning av levekårsrelatert statistikk. Innstillingen fra prosjektgruppen "Mot et nytt system for undersøkelser av levekår" ble levert i desember 1995 (Notater 96/4).

Omleggingen av den utvalgsbaserte levekårsstatistikken kan ses på bakgrunn av flere nye utviklings-trekk/hendelser.

- Arbeidet med samordning av registre (oppbyggingen av det som den gang het system for personregnskap) var kommet godt i gang. Det var nærliggende å ta neste skritt, og sikre en bedre utnyttelse av registre i samspill med intervjudata.
- Det nye selvangivelsesregistret fra 1993 som inneholdt detaljerte ligningsdata for hele landets befolkning gjorde det mulig med forholdsvis små midler å forbedre kvaliteten av inntekts- og formuesstatistikken for husholdninger. Det forutsatte årlige utvalgsundersøkelser med forholdsvis store utvalg der det ble samlet inn opplysninger om husholdningssammensetning.
- Utredningen om Levekår i Norge (NOU 1993:17) og den påfølgende høringen med uttalelser fra en rekke institusjoner pekte på en del svakheter i levekårsstatistikken.
- Starten i 1994 av ECHP (European Community Household Panel (Survey) reiste spørsmålet om det ville være behov for enda en utvalgsundersøkelse med betydelig overlapp med eksisterende utvalgsundersøkelser om levekår.

Opplegget for de samordnede levekårsundersøkelsene

ved Arne S. Andersen, SSB

Jeg skal først presentere opplegget. Deretter skal jeg komme tilbake til begrunnelser og vurderinger. De nåværende undersøkelser av levekår, dvs.... erstattes av to årlige undersøkelser.

Panelundersøkelsens viktigste formål er å skaffe forløpsdata om demografi, inntekt, utdanning, arbeidsmarked, bolig og trygd. Med unntak av bolig vil en skaffe forløpsdata fra registre. Panelundersøkelsen skal også fungere som en kilde for tverrsnittopplysninger. Den samordnes derfor med tverrsnittsundersøkelsene.

Hovedtrekkene i opplegget av panelundersøkelsen kan beskrives slik: Et utvalg av 5 000 personer i alderen 16-74/79 år utenfor institusjon intervjues hvert år i begynnelsen av året med start i 1997. Bortsett fra første året gjennomføres undersøkelsen (i hovedsak) ved telefonintervju. Det er foreløpig ikke satt noen grense for hvor mange år personene i utvalget skal intervjues.

Hver av de fire blokkene under overskriften tverrsnittsundersøkelser symboliserer en årgang av tverrsnittsundersøkelser. Hver årgang består av tre hoveddeler, en registerdel og to intervjudeler bestående av en SSB-finansiert del og en eksternt finansiert del.

Den internt finansierte intervjudelen er igjen delt i en kjerne- og en moduldel. Kjernedelen består av spørsmål som stilles hvert år, mens moduldelen består av spørsmål som stilles hvert tredje (fjerde) år eller sjeldnere.

Kjernedelen består av to deler. Et sett av spørsmål som i utgangspunkt stilles til alle personer i utvalget. Dette vil være spørsmål som avgrenser de befolkningsgrupper en ønsker å belyse levekårene til.

Den andre typen kjernes spørsmål består av spørsmål som stilles hvert år til utvalgte grupper. Formålet med dette er at en for enkelte viktige, men små grupper skal kunne gi sikrere opplysninger for enkelte sentrale temaer som ikke dekkes av registrene. For spørsmål som stilles hvert år kan en ved å slå sammen flere årganger få et sikrere statistisk grunnlag (for en gruppe som f.eks. enslige forsørgere som utgjør vel 100 000 personer vil en for et kjernes spørsmål få svar fra vel 100 personer hvert år, istedenfor fra 100 personer hvert tredje år eller sjeldnere). Den nye intervjuteknologien (CAI-teknologi) gjør det enkelt i intervjusituasjonen å selektene grupper og å stille spørsmål utelukkende til bestemte grupper. Også i den eksternt finansierte delen vil en naturligvis ha muligheten for å stille spørsmål bare til utvalgte grupper av spesiell interesse.

Moduldelen skal i løpet av en treårsperiode dekke hele levekårsområdet. Denne oppsplittingen av området reiser et problem. Hvordan skal en sette sammen modulene for det enkelte år?

I moduldelen det enkelte år vil flertallet av spørsmålene være slike som stilles hvert tredje år, men den kan også inneholde en del spørsmål som stilles sjeldnere. Moduldelen vil altså gi indikatorinformasjon stort sett med en syklus på tre år.

Det foreslås fire tverrsnittsundersøkelser. Disse er bygget opp rundt fire av undersøkelsene som blir erstattet av det nye systemet: arbeidslivsundersøkelsen, boforholdsundersøkelsen, helseundersøkelsen og tidsnyttingsundersøkelsen. Temaene arbeid, boforhold og helse er også de mest omfattende i levekårsundersøkelsen.

Sammensetningen av de enkelte moduler er foretatt slik at hovedtemaene (f.eks. helse eller boforhold) inngår i sin helhet. Videre ut fra en vurdering av hvilke temaer det er særlig viktig å kunne analysere i sammenheng. Det har også spilt en viss rolle for sammensetningen hvor mange indikatorer som må

dekkes under det enkelte tema. Utgangspunktet har da vært omfanget av temaene i dagens undersøkelser av levekår.

Tverrsnittsundersøkelsene med arbeid, boforhold og helse som hovedtemaer vil ha en syklus på tre år (bortsett fra én gang hvert 10. år da det blir en syklus på fire år). Tidsnyttingsundersøkelsen har til nå hatt en syklus på 10 år, og skulle normalt gjennomføres i år 2000. På grunn av arbeidet i EU med en felles tidsnyttingsundersøkelse kan det bli aktuelt å framskynde den til 1999 eller eventuelt til 1998.

Hva er så de viktigste hensyn som vi har forsøkt å ivareta med dette opplegget? Generelt er dette et opplegg for en multipurpose-survey. Ett viktig hensyn er derfor å lage et fleksibelt opplegg som kan tilfredsstille ganske ulike formål. Det betyr likevel ikke at det ikke finnes overordnede formål og hensyn bak utformingen av opplegget.

Viktige elementer i opplegget (Plansje)

Panel- og tverrsnittsundersøkelser- forsknings- og statistikkformål, ECHP.

Oppbyggingen av en ganske stor og ambisiøs panelundersøkelse er et av de viktige trekkene ved det nye opplegget. Det lå i mandatet til den første arbeidsgruppen. Men det er også mer substansielle grunner. Den kanskje viktigste grunnen er at det etterhvert har framstått som en av de alvorlige svakhetene i levekårsforskningen at det har vært vanskelig å belyse de prosesser som ligger bak fordelingen av levekår. Dette ble også framhevet fra flere hold i høringsuttalelsene i forbindelse med levekårsutredningen.

En annen viktig grunn er behovet for å kunne delta i det europeiske statistiksamarbeidet med ECHP-lignende opplegg.

En kan si det slik at forskningsformål er prioritert opp i det nye opplegget. Men jeg er likevel ganske overbevist om at statistikkformålene vil bli like godt dekket som tidligere. Det forutsetter imidlertid at panelundersøkelsen også skal kunne brukes for statistikkformål, hvilket igjen forutsetter at frafallet kan holdes på et rimelig nivå.

Indikatorer - utvikling og fordeling eller sammenheng og helhet

I tverrsnittsundersøkelsene er temaene fordelt på flere undersøkelser. En mister dermed levekårsundersøkelsenes mulighet for å kunne analysere levekårene i sammenheng på individnivå. En kan si at indikatortilnærmingen har fått en større prioritet i forhold til sammenheng og helhet.

Det betyr ikke at det blir vanskelig å gi et helhetlig bilde av indikatorene på ulike gruppers levekår. Men det betyr at mulighetene for å analysere den helhetlige fordelingen av levekår, og mulighetene for visse tverrgående analyser mellom ulike levekårsområder blir redusert. I og med oppsplittingen på 3-4 tverrsnittsundersøkelser blir det en utfordring å kombinere temaene i de enkelte tverrsnittsundersøkelser slik at de viktigste behov for tverrgående analyser blir ivaretatt.

Bedre utnyttelse av registerinformasjon

Vi har også ved tidligere utvalgsundersøkelser brukt tilkoblet informasjon fra registre, først og fremst inntektsopplysninger og opplysninger om utdanningsnivå. Det er nå igang konkret arbeid med samordning av registre som gir nye muligheter for utvalgsundersøkelsene. Det gjelder først og fremst arbeidet med det såkalte System for persondata og Trygd-Fob historie. I disse kombineres og konsistenssjekkes registre med arbeidsmarkeds-, utdannings-, trygde- og inntektsdata i tillegg til demografiske data og det bygges opp filsystemer som gir forløpsdata. Panelundersøkelsens forløpsdata vil bli basert på registrene så langt det er mulig.

Vi er avhengig av det arbeid som foregår med registrene. Nyten av panelundersøkelsen vil derfor avhenge av både framdriften og kvaliteten av registerarbeidet i SSB.

Årlige undersøkelser

Årlige undersøkelser betyr, i tillegg til en rekke organisatoriske fordeler, også økt fleksibilitet mht. hyppighet av registrering av indikatorer. Tidligere ble hyppigheten først og fremst bestemt av periodisiteten av undersøkelsene. Nå vil en få større muligheter for å variere hyppigheten etter endringshastighet, etterspørsel o.l. Behovet for fleksibilitet står imidlertid i en viss motsetning til behovet for tverrgående analyser. En bør derfor ikke drive fleksibiliteten for langt.

Årlige undersøkelser betyr som nevnt også bedre muligheter for å gi i hvert fall de viktigste opplysninger om en del små grupper. Forutsetningen er at en bestemmer seg for hvilke små grupper og hvilke opplysninger for hver av disse en prioriterer.

Fleksibilitet mht mer aktuelle og spesielle problemstillinger for ekstern finansiering.

Hovedformålet med den delen av tverrsnittsundersøkelsene som SSB finansierer vil være å sikre informasjon om langsiktige utviklingstrekk på viktige levekårsområder. Det vil derfor bli lagt stor vekt på stabilitet i metoder og indikatorer.

Det er derfor viktig at det også blir plass for mer aktuelle og spesielle problemstillinger. Vi håper at brukere, både innen forskningen og forvaltningen vil bruke tverrsnittsundersøkelsene til slike formål. Verdien av den enkelte tverrsnittsundersøkelsen vil naturligvis øke i den grad SSB-delen og den eksterne delen av undersøkelsen behandler samme eller beslektede temaer.

Kontinuitet. Samordning

Vi ser det som viktig at de nye tverrsnittsundersøkelsene ikke innebærer et brudd med de undersøkelsene de erstatter. Det er viktig at vi viderefører allerede etablerte tidsserier. Det betyr ikke at vi regner med å videreføre absolutt alle tidligere tidsserier (bl.a. fordi det finnes en del tidsserier som ikke er konsistente). Hovedinntrykket bør imidlertid være kontinuitet.

Et viktig hensyn bak etableringen av det nye systemet er bedre samordning. Det gjelder først og fremst mht innholdet i undersøkelsene og mht publiseringen, men det gjelder også i noen grad klassifikasjonsvariablene.

Store årlige utvalg

Vi har prioritert store årlige utvalg og kortere intervjutid, istedenfor mindre årlige utvalg og lengre intervjutid. For spørsmål som dekkes både av panel- og tverrsnittsundersøkelsen vil den årlige utvalgsstørrelsen bli 10 000 personer. De SSB-finansierte intervjutider er 30 minutter både i panel- og tverrsnittsundersøkelsen.

Begrunnelsen for dette er dels at vi ønsker sikrere estimater, ikke minst for små grupper, dels at vi ønsker å sikre husholdningsopplysninger for inntekts- og formuesundersøkelsen for et stort utvalg, og dermed bedre kvaliteten av denne.

Effektivitet

En del viktige fordeler med det nye systemet vil knytte seg til effektivitet. Systemet vil ikke bli billigere enn det gamle systemet, men vi regner med at det vil gi mer informasjon til samme kostnad/pris. Dessuten vil SSB få mindre variasjoner i kostnader til ikke-årlige utvalgsundersøkelser fra år til år. Vi vil også unngå den kollisjon vi opplevde i 1995 mellom flere utvalgsundersøkelser

Forholdet til dagens undersøkelser om levekår

Tidsnyttingsundersøkelsen

Fortsetter som tidligere.

Boforholdsundersøkelsen

Metodisk opplegg uendret.

Levekårsundersøkelsen

Den største endringen i forhold til opplegget av de tradisjonelle levekårsundersøkelser er at vi mister muligheten for å se alle levekårsområder i sammenheng på individnivå.

Helseundersøkelsen

I HU95 trakk en personer og intervjuet alle personer i trekkepersonens husholdning. Dette er teknisk ikke noe problem å gjøre i det nye opplegget. Det følger imidlertid en del ulemper med å intervju alle i husholdningen. For det første vil det bety at inntektsundersøkelsens husholdningsutvalg blir mindre. For det andre betyr det en stor belastning for store husholdninger, spesielt hvis intervjutiden i tverrsnittsundersøkelsen nærmer seg 1 time.

Går vi bort fra å intervju alle personer i husholdningen vil det antakelig få konsekvenser for barneutvalget. Vi bør da gå over til å spørre om barn av intervjupersonen og ikke om barn i husholdningen. Det skyldes at informantene om barns helse bør være foreldre (til og med kanskje fortrinnsvis mødre).

Vi går over fra sjeldne helseundersøkelser med store utvalg til hyppigere med noe mindre utvalg. For å få like sikre anslag som i den nåværende helseundersøkelsen må en slå sammen utvalgene for to helseundersøkelser.

Arbeidslivsundersøkelsen

Arbeidslivsundersøkelsene gjennomført i 1989 og 1993 er de undersøkelsene hvis opplegg avviker mest fra det nye opplegget. Arbeidslivsundersøkelsen har et nettoutvalg av ca 3 700 arbeidstakere i ca 1000 bedrifter. Utvalget er et panel.

De muligheter panelopplegget gir regner vi med kan ivaretas i den nye panelundersøkelsen. En fordel med denne vil være at den gir en bedre oversikt over hele forløpet, både inn og ut av arbeidsmarkedet og innen arbeidsmarkedet.

Arbeidslivsundersøkelsen har et forholdsvis stort utvalg av arbeidstakere. Tverrsnittsundersøkelsen vil ha et nettoutvalg av ca 2200 arbeidstakere. Den vil imidlertid bli foretatt litt hyppigere. Dessuten regner vi med at de viktigste arbeidsmiljøindikatorene vil inngå i panelundersøkelsen, slik at for disse vil en få opplysninger fra et stort utvalg av arbeidstakere. Arbeidslivsundersøkelsen kobler opplysninger om arbeidstakere og bedrifter. Det vil ikke bli gjort av SSB for de nye undersøkelsene, bortsett fra de bedriftsopplysninger en kan skaffe via register.

Hvilke sider ved opplegget er diskutabile

- Er det behov for et tradisjonelt levekårsundersøkelsesopplegg?
- Kort syklus med middels store utvalg eller lang syklus med store utvalg
- Sammensetningen av moduler
- Statistikk for enkelte grupper som institusjonsbeboere, barn og innvandrere

Videre ekstern behandling

Funksjonen til dette brukerseminaret. Hovedtrekk, ikke detaljer i innholdet.

- Høring (ikke alle ,f.eks. ikke alle forskningsinstitutter har vi hatt mulighet til å få representert på seminaret). Dokumentasjon fra brukerseminar og høring.
- Arbeidsgrupper, rådgivende utvalg
- Nytt brukerseminar om ca. tre år

Arbeidslivsforskningens behov

Hege Torp, Institutt for samfunnsforskning

Konklusjon

Arbeidslivsforskningen spenner over et bredt spekter av tema og problemstillinger.

Arbeidslivsforskningen kan derfor utnytte mange typer av data. Men bare gode data kan gi grunnlag for interessant forskning. Konklusjonen på dette innlegget om SSBs planlagte samordnede levekårsundersøkelser og arbeidslivsforskningens databehov er:

- paneldata og forløpsinformasjon er nødvendig (fra survey eller registre)
- store utvalg er nødvendig (arbeidslivet er heterogent)
- populasjonen må ikke avgrenses til sysselsatte; vi må også observere personer som er opptatt med alternative aktiviteter
- spesifikk informasjon om arbeidet, arbeidsforholdet, og arbeidsplassen er nødvendig
- informasjon om omgivelsene (konteksten) er også nødvendig, dvs virksomheten og de andre ansatte på samme virksomhet, men også husholdningen, ektefellens yrkesaktivitet mm

De samordnede levekårsundersøkelsene (Andersen og Vigran, 1996) ser ut til å tilfredsstillende mange av disse kravene, men ikke alle. Opplegget ser lovende ut, og forhåpentligvis vil de gi mer og bedre data om arbeidslivet enn «de gamle» levekårsundersøkelsene. I tillegg vil den nye

Arbeidskraftundersøkelsen - nå med et enda større utvalg, med familieenheter og roterende panel, og med utvidet intervju én gang pr år - bidra til å styrke datagrunnlaget for arbeidslivsforskningen. Det synes også å ligge store muligheter innenfor et opplegg med *registerbasert informasjon*; særlig på virksomhetsnivå. Ved å koble virksomhetsdata med registerbasert informasjon om alle ansatte, får vi et rikt bilde av arbeidstakerens omgivelser.

Likevel kommer vi neppe utenom at det også i framtida vil være behov for spesialdesignede surveyundersøkelser av arbeidslivet. I den grad slike undersøkelser kan følge samme design som tverrsnittsdelen av de nye levekårsundersøkelsene, kan de hektes på som eksternt finansierte tilleggsintervju, og da helst samordnet med den 3-4 årige modulen "Arbeid Utdanning Økonomi". Sannsynligvis vil det oftere være behov for data fra undersøkelser som følger et annet design, f eks med virksomhet som observasjonsenhet (se nedenfor)

Spennvidde i tema og data

Arbeidslivsforskningens faglige utgangspunkt spenner vidt: fra sosialøkonomi og sosiologi med avstikkere til medisin, jus og geografi, deretter via sosialantropologi til psykologi og pedagogikk. Ikke rart at arbeidslivsforskningen dekker et bredt spekter tema med svært ulik innfallsvinkel og mange problemstillinger. Det brede spekteret av tema innebærer også at databehovet spenner vidt, fra teknisk måling av støy og støv på arbeidsplassen, samt måling av medisinske og ergonomiske forhold, til kartlegging av partenes strategier ved lønnsforhandlinger, men også deltakende observasjon av samhandling og kommunikasjon på arbeidsplassen og utspørring av enkeltpersoner om verdier knyttet til arbeid, om holdninger til lønnsforskjeller og om rettferdighet ved oppsigelser. Én type undersøkelse kan selvsagt ikke dekke så varierte informasjonsbehov.

Analyseenhet i arbeidslivsforskningen

Analyseenheten kan være selve arbeidslivet - eller arbeidsmarkedet. Betegnelsen arbeidslivsforskning brukes imidlertid oftest om forskning om individer. Den sentrale analyseenheten er derfor arbeidstakeren, selvfølgelig. Eller er det ikke så selvfølgelig?

Det synes nærliggende å tenke seg at informasjon om arbeidslivet skal innhentes fra og om de sysselsatte, eller de yrkesaktive. Ofte vil det imidlertid være dem som er utenfor arbeidslivet, som kan gi svar på hvorfor de som er der, er der.

I arbeidslivsforskningen møter vi arbeidstakeren både som objekt og som subjekt; som objekt i den forstand at arbeidstakerens situasjon analyseres som konsekvens av utenforliggende forhold - i samfunnet, i markedet eller på arbeidsplassen; og som subjekt og aktør når arbeidstakerens situasjon er et resultat av atferd og tilpasning, dvs som konsekvens av valg for gitte preferanser og budsjettbetingelser.

Den andre siden av bordet og av markedet, virksomheten eller arbeidsgiveren, har selvsagt også en sentral plass i arbeidslivet, men er mindre fokusert i arbeidslivsforskningen. Det er vel faktisk slik at forholdet til og samhandling med ektefellen og andre husholdningsmedlemmer oftere dukker opp i arbeidslivsforskningen enn forholdet til og samhandling med kolleger og arbeidsgiver. Men det er nettopp dette som skiller arbeidslivsforskningen fra andre grener av levekårsforskningen: At levekår og arbeid er helt grunnleggende knyttet til arbeidsplassen, til kollegene som kollektiv og til virksomheten som en enhet. Objektet for våre studier bør derfor ikke bare være arbeidstakeren, men også virksomheten. I tillegg kan virksomheten betraktes som subjekt og aktør, representert ved eieren (eierne) eller daglig leder.

Dette synes å være en viktig innfallsvinkel til ny og bedre innsikt i sentrale problemstillinger. Her er det også faglige utfordringer; teoretisk, metodisk og datamessig. Og det er på dette punktet de nye samordnede levekårsundersøkelsene ikke kommer særlig mye lenger enn «de gamle» levekårsundersøkelsene.

Som illustrasjon, la meg nevne to eksempler fra forskning om lønn og lønnsforskjeller basert på data fra Arbeidslivsundersøkelsen 1989 (ABU). Fra den amerikanske litteraturen vet vi at det er forskjell på jobbene: «Fagforeningsjobber» er bedre betalt enn andre jobber - også når det er kontrollert for andre forhold som kjønn, utdanning, erfaring og ansiennitet. Gjelder dette for Norge? Joda, arbeidstakere som er medlemmer av en arbeidstakerorganisasjon har høyere lønn enn andre, også når det er kontrollert for utdanning og erfaring.

I tillegg til individuelt medlemskap gir ABU også informasjon om fagforeningsgraden på virksomheten, dvs andelen av alle ansatte som er organisert. Tas dette kjennetegnet med i analysen, er det ingen lønnseffekt av individuelt medlemskap, men en positiv effekt av fagforeningsandelen på virksomheten (Mastekaasa, 1993). Den positive sammenhengen mellom lønn og organisering, er med andre ord ikke et individuelt kjennetegn, men et virksomhetsspesifikt kjennetegn!

Det andre eksemplet gjelder lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Kontrollert for blant annet utdanning og erfaring har menn høyere lønn enn kvinner. For privat sektor gir ABU en lønnsforskjell på 16 prosent; for offentlig sektor 10 prosent. Tradisjonelt har vi tenkt at dette er et individuelt kjennetegn; kvinner har lavere lønn enn menn p.g.a kjønn. I privat sektor viser det seg imidlertid at *innenfor samme virksomhet* er lønnsforskjellen bare 10 prosent (Barth, 1992). I privat sektor er med andre ord «kjønn» et delvis virksomhetsspesifikt kjennetegn: (for alt annet likt) jobber kvinner oftere enn menn i bedrifter med lavt lønnsnivå - også for menn. Slike forskjeller finnes ikke i offentlig sektor. (Kontrollert for stilling reduseres imidlertid lønnsforskjellen til 5 prosent, både i privat og offentlig sektor).

Dette illustrerer at virksomheten og de andre ansatte er viktig som en del av konteksten for studier av individuelle arbeidstakere.

Datagrunnlag for arbeidslivsforskningen

La meg avslutte med å angi fordeler og ulemper ved de fem viktigste nåværende datakildene for arbeidslivsforskningen

- folketellingsdata
 - fordeler: stort antall individer
også ikke-yrkesaktive
paneldata over lang tid (lav frekvens)
informasjon om foreldre, dvs sosial bakgrunn
 - ulemper: svært grove indikatorer
om yrkesaktivitet, yrke, utdanning, inntekt

- arbeidskraftundersøkelsene
 - fordeler: relativt stort antall individer
også ikke-sysselsatte og arbeidssøkere
mye informasjon om arbeidsmarkedstilpasning
 - ulemper: korte panel
lite om arbeidet og arbeidsplassen
lite om lønn

 - «nye AKU» flere individer, flere tema
opplæring, bedriftsstørrelse
deltakelse på tiltak, ansettelsesform

- koblede registerdata
 - fordeler: spesialtilpasset populasjon og utvalg
panel, kontinuerlig registrering
mange typer informasjon
 - ulemper lite om arbeidsforholdet og arbeidsplassen
krevende tilrettelegging
inkonsistens på tvers av registre

- levekårsundersøkelsene
 - fordeler om arbeidsmiljø og arbeidsplassen
også ikke-yrkesaktive
 - ulemper små utvalg
begrenset panel

- arbeidslivsundersøkelser
 - fordeler egen survey om virksomheter
om arbeidsforhold og arbeidsplassen
flere arbeidstakere på samme virksomhet
 - ulemper begrenset utvalg
begrenset panel

Referanser

Andersen, A.S. og Å. Vigran (1996) "Samordnede levekårsundersøkelser: Prinsipper og modeller for opplegg av tverrsnittsundersøkelser" (udatert notat)

Barth, E. (1992) *Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i Norge Rapport 1992:7*, Institutt for samfunnsforskning

Mastekaasa, A. (1992) "Union- Nonunion Wage Differentials: Individual Level and Organizational Level Effects" *European Sociological Review* Vol 9 no 2

SSB (1996) *Mot et nytt system for undersøkelser av levekår. Innstilling fra en prosjektgruppe*
Notater 96/4, Statistisk sentralbyrå

Forvaltningens behov for data om arbeidsliv

ved Wenche Irene Thomsen og Øystein Haram, Kommunal og Arbeidsdepartementet

Generelt til det nye opplegget

Generelt synes opplegget med en årlig panelundersøkelse og en årlig tverrsnittundersøkelse å være hensiktsmessig. Det burde være gode muligheter til å få dekket i alle fall deler av vårt behov for oversiktsdata på arbeidsmiljøområdet. Vi vil imidlertid også ha behov for mer utdypende undersøkelser. Dette kommer vi tilbake til.

Når det gjelder utvalgsstørrelse og intervall mellom undersøkelsene er det på arbeidsmiljøområdet kanskje like hensiktsmessig med undersøkelser med 6 år intervall og med et utvalg på 2 X 5000 personer istedenfor 3 års intervall og et utvalg på 5000 personer. Dette både for å få sikrere data på enkelte grupper og i forhold til antagelsen om at analysekapasiteten ikke er tilstrekkelig til at det kan skje på en tilfredsstillende rapportering mellom hver undersøkelse.

Behov for data på arbeidsmiljøområdet

Det sentrale målet for arbeidsmiljømyndighetene er forebygging av arbeidsmiljørelaterte helseskader. Vi har derfor behov for systematisk kunnskap om hvordan arbeidsmiljøet er i virksomhetene, hvordan våre virkemidler fungerer i forhold til forebygging og hvordan arbeidsmiljøet i virksomheter og bransjer endre seg over tid. Vi har videre behov for å få følge med i utviklingen av hva som blir sentrale problemstillinger på vårt område i tiden framover. Slik kunnskap er sentral for å kunne rette innsatsen mot de feltene av arbeidsmiljøet og i de bransjene der behovet er størst.

Dette innebærer at vi vil ha behov for tidsseriedata og et utvalg som er tilstrekkelig stort til at variablene rapporteres både på nasjonalt nivå, på bransjenivå, på virksomhetsnivå og på individnivå. Det kan også være aktuelt å konsentrere noen undersøkelser til spesielle bransjer, for eksempel ut fra at vi forventer store arbeidsmiljøproblemer der eller knyttet til Arbeidstilsynets spesielle bransjesatsinger.

Aktuelle områder vi har behov for kunnskap på vil være: Yrkesmobilitet, helse, miljø og sikkerhetsorganisering, fysisk og organisatorisk arbeidsmiljø, arbeidstidsordninger, arbeidsavtaler, arbeidsmiljøopplæring, arbeidsulykker, yrkessykdommer, sykefravær, bedriftshelsetjeneste, helsedata, familieforhold. Vi har samtidig behov for å supplere surveys med empiriske data som kan dokumentere eksponeringsforhold.

Organiseringen av modulene kan være noe problematisk. Det vil antagelig være nødvendig med en viss utveksling av data mellom ulike moduler, f. eks mellom arbeidsmiljø og helse. Vi tenker f. eks på behov for yrkesdata inn i helsedelen og vurdering av egen helse i arbeidsmiljødelen. Dette må vi imidlertid få komme tilbake til.

Som Statistisk Sentralbyrå er kjent med har SINTEF- IFIM sammen med Direktoratet for arbeidstilsynet og Statens arbeidsmiljøinstitutt tatt initiativ til et forprosjekt som skal vurdere muligheten for en regelmessig arbeidsmiljøsurvey.

Hensikten er å:

- 1) samle inn og koble data på individ og virksomhetsnivå
- 2) gå i dybden på enkelte problemstillinger og i enkelte bransjer
- 3) innhente subjektive data og observasjons- og arkivdata.

Departementet ønsker at arbeidet med surveyen skal koordineres av ett forskningsmiljø slik at vi sikrer både oppfølging av dataene i form av analyser og rapportering og en kontinuerlig metodeutvikling.

I utgangspunktet virker det som SSBs undersøkelser og en eventuell arbeidsmiljøsurvey vil utfylle hverandre. Det er imidlertid helt åpenbart at utredningen av en eventuell arbeidsmiljøsurvey må foregå i nært samarbeid med SSB slik at vi får til et hensiktsmessig samarbeid og en arbeidsdeling. Forprosjektet skal være avsluttet i løpet av våren 1997.

Etter det skisserte opplegget skal tverrsnittundersøkelsene som arbeidslivsområdet er en del av, utføres i 1996. Det vil derfor være behov for en relativt rask avklaring om dette er et hensiktsmessig tidspunkt, både i forhold til samordning med arbeidsmiljøsurveyen og i forhold til utformingen av spørreskjema for tverrsnittundersøkelsen (evt. ekstern finansiering osv.) Departementet vil i denne forbindelse ta initiativ til et møte med SSB.

For å sikre at undersøkelsene skal følges opp med analyser og at de tilpasses brukernes behov, er utstrakt samarbeid mellom SSB og brukerne av undersøkelsene sentralt. Arbeidsmiljømyndighetene stiller seg derfor til rådighet dersom det opprettes en arbeidsgruppe eller lignende, særlig med tanke på tverrsnittundersøkelsen.

Levekår vil i stor grad være knyttet opp, til ikke bare arbeidsmiljøet på arbeidsplassen, men også til om en har arbeid, hva slags type arbeid en har, i hvilken næring, om en må skifte arbeid hyppig (mobilitet) og om en har heltids eller deltids evt. sesongarbeid o.l. Levekår må således antas å være sterkt knyttet opp til deltakelse i lønnet arbeid. For de som har utrygge arbeidsforhold påvirkes levekårene i stor grad av dette. Alternativ forsørging via offentlige stønader eller privat forsørgelse vil som regel ikke fullt ut kompensere for inntektsbortfallet som følger av tap av eller mangel på arbeid. Sosial tilknytning og struktur på livet er også ofte avhengig av eller påvirkes sterkt av personers deltakelse i arbeidslivet.

Utviklingen i sysselsetting og arbeidsledighet og endringer i slike forhold er derfor sentrale indikatorer for utvikling av levekår i befolkningen.

Noen personer viser større grad av ustabilitet eller mindre tilknytning til arbeidslivet enn det store flertallet. jeg tenker her på personer som ofte er arbeidsledige eller er langvarig arbeidsledige. En del har også ønske om mer arbeid enn de faktisk har, deltidsarbeidende arbeidssøkere. En god del av disse personene med problemer i forhold til arbeidsmarkedet har også en rekke andre problemer i tillegg.

Vi er således i en situasjon hvor de fleste som blir arbeidsledige, raskt får arbeid og i hovedsak ikke trenger særlig grad av offentlige bistand eller oppmerksomhet. Samtidig har vi i de senere år fått en betydelig bestand av personer som i større grad står i fare for å bli mer permanent utstøtt fra arbeidsmarkedet og som har behov for ganske omfattende tiltak for å tilbakeføres til mer stabile arbeidsforhold og få bedret sin livssituasjon - og sine levekår.

I Velferdsmeldingen som behandles av Stortinget denne våren, er arbeidslinja en sentral og gjennomgående tråd for å styrke levekårene og opprettholde velferdsstaten. Et av virkemidlene for å styrke arbeidslinja er satsing på mer helhetlig og samordnet innsats overfor utsatte grupper. Dette tenkes gjennomført gjennom et sterkere samarbeid mellom berørte etater gitt nåværende arbeidsdeling. Sterkere satsing på yrkesrettet attføring med hovedansvar hos arbeidsmarkedsetaten er videre sentralt.

Å følge personer over tid ved f. eks. forløpsanalyser og få en god oversikt over disse ovenfor nevnte gruppers levekår vil være viktig for å vurdere omfang og type av tiltak som Arbeidsmarkedsetaten alene eller i samarbeid med andre skal sette inn.

Når det gjelder langtidsledige, har en blant annet hatt to tilleggsundersøkelser til AKU om deres levekår (1991 og 1992). Videre har SNF i samarbeid med SSB de siste par årene utført et interessant arbeid med å koble og analysere en rekke data slik at en kan følge deres karriere over flere år. Dette gjelder personer som har vært arbeidsledige i en bestemt måned. Ved å bruke registrene på denne måten har en fått fram verdifullt materiale som har vært nyttig i arbeidet med blant annet forslag til endringer i ordningen med arbeidsløshetsstrygden.

En kan nå med slike koblinger blant annet få fram et bilde av hvordan ulike grupper beveger seg mellom ulike tilstander og hvilke økonomiske rammer de har. Viktige kjennetegn for gruppene er inntekter/ stønader, utdanning og yrkesbakgrunn, familieforhold og yrkestilknytning/bakgrunn.

Siden slike grupper viser seg å motta en rekke ulike stønadstyper som arbeidsledighetstrygd, attføringspenger, sykepenger, kursstønad, tiltaksavlønnning .m.m er det viktig for oss å vite noe om levekår og livssituasjon i forhold til ytelsene og varighet av de ulike tilstander.

Sentrale spørsmål er:

Hvordan framme et godt fungerende arbeidsmarked samtidig som en skal ha et tilstrekkelig nivå på stønader og tjenester/ tiltak.

Her er det nok å minne om debatten om incentivvirkninger av ulike offentlige tiltak og ordninger.

For å finne et tilstrekkelig godt materiale for slike mindre grupper som er i fokus for offentlige stønader og tiltak, vil det som regel være nødvendig med spesialundersøkelser. En vil nok ikke få tilstrekkelig mange personer med de aktuelle kjennetegn i utvalg av den størrelse man legger opp til i de samordnende levekårsundersøkelser. Det interessante er imidlertid om en da kan bruke spesialundersøkelser kombinert med koblinger mot de andre undersøkelsene. Av viktige grupper som det kan være interesse for framover er blant annet fremmedspråklige, langtidsledige - særlig eldre, ungdom med sammensatte problemer, personer på attføring, enslige forsørgere, deltidsledige for å nevne noen.

HELSEFORSKNINGENS BEHOV

Tor Inge Romøren, Norges Forskningsråd/Statens institutt for folkehelse

Innlegget mitt her i dag står ikke bare for min egen regning. For å ha en bredere bakgrunn for det jeg skulle si, tok jeg en telefonrunde til sentrale miljøer og personer innen helseforskningen som er opptatt av problemstillinger som data fra helseundersøkelsene kan belyse. I første rekke er dette helsetjenesteforskere og forskere som arbeider innen medisinsk sosiologi og epidemiologi. Synspunktene er i stor grad sammenfallende i alle grupper.

La meg først bemerke at data fra SSB's helseundersøkelser er blitt beklagelig lite benyttet av helseforskere. Det er mange grunner til dette, og jeg skal ikke spekulere så mye omkring dette. Men la meg nevne at potensielle brukermiljøer helt fram til det siste tiåret har vært små og faglig sett svake. I dag er situasjonen annerledes. Alle de tre forskningsfeltene jeg har nevnt er i sterk vekst, og den faglige kompetansen har vokst betraktelig de senere årene. En annen grunn kan være at det i hvert fall innen medisinen er tradisjon for å samle inn egne data til spesifikke formål. I den medisinske forskningskulturen har man bare i begrenset grad fått øynene opp for nytten av å bruke offentlige kilder eller tilgjengelige datasett fra surveyer. Og innen epidemiologien blir bruk av et materiale som for eksempel helseundersøkelsenes fort uaktuelt på grunn av (alt for) snevre grenser for akseptabel metodikk og utforming av studier ("design"), kombinert med ofte (alt for) avgrensede problemstillinger

Noen hovedkonsekvenser av omleggingen

Kjernen i omleggingen av helseundersøkelsen, slik den også er formulert av SSB selv, er å gå fra sjeldne, store datasett til hyppigere og mindre. I hovedsak er det tilslutning til dette prinsippet i helseforskningsmiljøene. Mulighetene for å få datasett hvert tredje år øker nytten av helseundersøkelsene betraktelig. Men mange er likevel litt bekymret over at utvalget halveres. Selv om dette kan kompenseres ved å slå sammen to eller flere datasett, og ved å benytte vel gjennomtenkte trekningsmetoder, øker faren for å bli sittende med ubrukelig små underutvalg for fenomener som ikke gjelder så mange personer i en tverrsnittsundersøkelse. Personer som har vært utsatt for ulykker er et godt eksempel.

Datatilfanget fra særlig to grupper kan bli et problem i det nye opplegget: barn og gamle. Byrået antyder at barn kan bli med gjennom indirekte intervju via personer som blir trukket ut og har barn. Her må miljøer med kompetanse i barne - epidemiologi og barneforskning trekkes inn for å finne optimale løsninger. Når det gjelder gamle, blir en med kun 5000 i totalutvalget nødt til enten å overrepresentere dem eller trekke et ekstrautvalg. Ellers blir en bare sittende igjen med for eksempel 100-200 personer over 80, og det er alt for lite.

Helseforskningens hovedproblemstillinger

Sett fra helseforskningens side er det to hovedproblemstillinger som helseundersøkelsenes datasett er særlig godt egnet til å belyse. Den ene er utviklingen av den generelle helsetilstanden i befolkningen over tid, den andre utviklingen i bruk av helsetjenester over tid. Med andre ord: det er tidsseriene som er disse dataenes styrke! Det betyr at hensynet til sammenlignbarhet må være overordnet i den videre utviklingen av helseundersøkelsen innenfor et samordningsopplegg. Data om tjenestebruk har vært beskjedne til nå i helseundersøkelsene. Her bør det legges arbeid i å utvikle spørsmålene, slik at de både er sammenlignbare med tidligere spørsmål, men også tar opp i seg flere nye. Mest aktuelt er det å få fram data som belyser utfallet ved bruk (nyttien av behandling) og pasientenes tilfredshet med tjenestene.

Personer som oppholder seg i institusjoner

Som også de foreliggende notatene peker på, er dette et viktig og uløst problem når det gjelder datainnsamlinger ved helseundersøkelsene. Det er viktig av den selvsagte grunn at det er her en finner de gruppene som har den høyeste sykkeligheten. Uten dem blir helhetsbildet av befolkningens helsetilstand galt.

Vi står overfor to hovedproblemer. Det ene er at institusjonsbegrepet er i stadig forandring, og vil fortsette og være det. Utviklingen innen eldreomsorgen, psykisk helsevern og i omsorgen for utviklingshemmede de siste årene viser dette på en dramatisk måte. De samme menneskene med de samme helseplagene og de samme omsorgs- og behandlingsbehovene befinner seg i et konglomerat av fysiske omgivelser hvor de klassiske "institusjonene" er i ferd med å komme i mindretall. Alternativene og overgangsformene tar over. En enkel måte å avgrense gruppen på kan rett og slett være å si at den omfatter alle som er avhengig av behandling og/eller pleie 24 timer i døgnet, med andre ord: personer som er i behov av døgnbaserte tjenester uavhengig av hvordan de bor eller hvordan deres formelle hjelpere administrativt er definert ("hjemmetjeneste", "ansatte i institusjoner/boliger", osv).

Det andre problemet krever en betydelig metodeutvikling. Jeg er overbevist at vi må ha som premiss at vi bare kan få gode data om disse menneskene ved hjelp av indirekte intervju. En så stor andel av dem vil enten ha så svekket helse eller så stor kognitiv svikt at direkte, personlig intervju vil være håpløst. Og selv om noen ville greie det, må hensynet til et homogent datasett gå foran. Ta for eksempel sykehjemspasienter. Tallene for andelen alvorlig aldersdemente i disse institusjonene varierer fra 30% til 60%. I tillegg kommer en betydelig andel med lettere kognitiv svikt, i første rekke hukommelsestap. Og andre vil selv med en klar hjerne - være så alvorlig syke at de verken opplagt til, egnet til, eller villige til personlig intervju. Min erfaring er likevel at de sjelden motsetter seg at opplysninger blir gitt indirekte gjennom fagpersonell som kjenner dem godt.

Indirekte intervju er blitt brukt med hell av Jan Tøssebro i forbindelse med evaluering av HVPU-reformen (Tøssebro 1992, Tøssebro 1996). Selv arbeider jeg med samme metode i Nord-Trøndelagsundersøkelsen, der jeg samler inn data om helse, funksjon, familieomsorg og tjenestebruk fra alle eldre som bor i "institusjon" (definert som over - ca. 1200 personer) ved hjelp av opplysninger fra fagpersonell (Romøren 1995). Data skal være sammenlignbare med tilsvarende data avgitt av eldre som bor hjemme ved hjelp av spørreskjema. I utlandet - særlig USA - er denne metodikken vel utviklet.

Det er i hovedsak to store og to små grupper "institusjonsboere" i Norge. De to store er eldre¹, alvorlig sinnslidende². De to små gruppene er yngre mennesker med alvorlige, invalidiserende nevrologiske lidelser³ og alvorlig utviklingshemmede⁴. Alt i alt snakker vi om en gruppe på opp mot 100 000 alvorlig syke mennesker med omfattende helseproblemer som krever omsorg og/eller behandling hele døgnet over kortere eller lengre tid: 2-3% av befolkningen.

Panelundersøkelsen og helseforskningen

Såvidt jeg kan se, er forløpsdata om helse helt ute av planen for den nye panelundersøkelsen. Jeg kjenner ikke argumentene for dette, men respekterer selvsagt valget. På den annen side: jeg har på

¹ Ca. 40 000 til enhver tid. Antallet vil være om lag det dobbelte i løpet av ett år på grunn av stor gjennomstrømning i deler av pasientpopulasjonen. I sykehjemmene vil en stor gruppe av meget korte opphold (dødspleie, rehabilitering, avlastning) og en mindre gruppe med svært lange opphold gir en ekstrem skjevfordeling i oppholdstidens varighet. Median oppholdstid i sykehjem er for tiden trolig ca. 100 dager på tross av at gjennomsnittet er 1-2 år.

² Prevalensen antas å være ca. 40 000. Fordelingen av oppholdstid vil ha trekk til felles med sykehjemspasientene. Men enda flere vil ha korte opphold, ofte med lang tids mellomrom.

³ Multippel sklerose, for eksempel, kan ende opp slik. Creutzfeldt-Jacobs sykdom er et annet eksempel som er blitt verdenskjent i det siste. I tillegg kommer en rekke tilsvarende, men sjeldne nevrologiske tilstander og alvorlig trafikkskadede.

⁴ Mange av disse har komplekse, kroppslige tilleggssykdommer.

helseforskningens vegne lyst til å argumentere for å få helsedata inn. Jeg ser av planene at data om langvarig sykdom og funksjonshemming skal inn som engangsopplysninger ved "baseline" (SSB-notatet, s. 34). Videre går det fram at panelet skal forsynes med registerdata om sykepengeutbetaling og uføretrygd fra LTO-registeret. Disse omfatter imidlertid ikke sykdomskjennetegn. Viktig informasjon som ECHP tar opp i seg (notatet, s.60: generell vurdering av helse, akutt sykelighet, netter på sykehus, kontakter med lege/tannlege) er imidlertid droppet. Jeg vil argumentere sterkt for at data på individnivå om varigheten av helsesvikt og av tjenestebruk er av sentral betydning for helseforskningen. Dette er den eneste sjansen vi har pr. i dag til å kunne få tak i slike! Og jeg tror at for den viktige problemstillingen om forholdet mellom arbeid/arbeidsmiljø og helse er dette den eneste datatypen som duger. Her har vi en direkte kopling mellom jobbkarriere og sykdomskarriere, mens vi i alle tverrsnittsdata sliter med problemet med at disse tingene blandes på en uheldig måte: Er det for eksempel gamle eller nye jobber som er årsak til helseproblemene hos en arbeidstaker?

Mulighetene for å kunne gjøre forløpsanalyser med overgangsrater vedr. helse/tjenestebruk lyder i tillegg som skjønn musikk, i hvert fall i mine ører. Mulighetene for et helt nytt og avgjørende viktig forskningsfelt vinker i det fjerne.

Brukerkontakt

Personlig har jeg meget gode brukerkontakterfaringer når det gjelder SSB i forbindelse med innsamling av data. Jeg ser fram til at SSB viderefører sine tradisjoner på dette området. Sammensetningen av arbeidsgruppene som skal gi faglige råd om detaljutformingen av de reorganiserte spørreundersøkelsene er viktig. Kompetente og samarbeidsvillige epidemiologer er mangelvare, men jeg vil gjerne jobbe hardt for at en av dem blir med. Et annet viktig hensyn ved sammensetningen er å få med miljøer som seriøst overveier å bruke data fra tidligere og framtidige helseundersøkelser. Et tredje hensyn er god samordning med Nasjonalt helseindikatorsystem som Sosial- og helsedepartementet har satt i gang utviklingen av. Brukerkontakten må også omfatte SSBs rutiner når det gjelder å distribuere data. I helseforskersmiljøene vil det være betydelige behov for å kople data. Et eksempel kan være helseundersøkelser og dødsårsaksregisteret. Det ligger en betydelig utfordring i å gjennomføre koplinger på en del slike standardområder som mange vil ha behov for, og å kunne distribuere dem på en måte som ikke skaper tungvinne eller dyre løsninger for forskerne.

Referanser

- Romøren, TI, Alderinstusjonsprogrammet i Nord-Trøndelagsundersøkelsen. Prosjektbeskrivelse, SIFF/SAHT: Oslo 1995
Tøssebro J., Institusjonsliv i velferdsstaten, Ad Notam Gyldendal. Oslo: 1992,
Tøssebro J., Et bedre liv? Kommunalforlaget. Oslo: 1996.

Omsorgsforskningens behov

Susan Lingsom, INAS

For omsorgsforskning representerer det en gledelig anerkjennelse å bli tildelt status som "modul" i de kommende samordnede levekårsundersøkelsene. Det er et økende behov for omsorgsstatistikk, noe som gjenspeiles i en økende vektlegging av dette temaet i tidsnyttings- og levekårsundersøkelser. Selv om tilgangen til relevant informasjon har bedre seg betraktelig de senere år, kan det fremdeles rettes følgende generelle kritikk mot eksisterende data:

- De gir et for grovt bilde av omsorg og har store "hull".
- Vanlig utvalg gir for få observasjoner.
- Bakgrunnsinformasjon om sosialt nettverk og forhold til familien utenfor husholdet er for begrenset.

SSB's forslag er å kartlegge omsorgsmodulen i en tversnittundersøkelse hvert 3. år sammen med modulene for helse og sosial kontakt. I det store og hele støtter jeg dette forslaget, men jeg har noen reservasjoner knyttet til selve modul-begrepet og det å betrakte omsorg som ett felt. Det er flere dimensjoner i byråets omsorgsmodul. Den skiller mellom

- 1) Omsorg for friske barn versus omsorg for syke, funksjonshemmede og gamle,
- 2) Omsorg for husholdsmedlemmer versus personer i andre hushold, og
- 3) Lønnet versus ulønnet arbeid (formell versus uformell omsorg).

Fig.1 Omsorgsfeltets sammensetning med utgangspunkt i dagens datainnsamlinger.

Omsorg for	Lønnet tjenester	Ulønnet innsats
Husholdsmedlemmer: Barn	Tilsynsordninger	Foreldres dagbok
Syke, gamle	Hjemmehjelp/ hjemmesykepleie	Gir husholdsomsorg Får hjelp fra andre hushold
Omsorg for personer utenfor husholdet: Barn	:	Gir regelmessig pass av barn
Syke/gamle	Foreldre i institusjon	Gir praktisk hjelp/tilsyn/pleie

Etter min mening er dette omsorgsfeltet svært sammensatt. Det er derfor grunn til å se nærmere på de innbyrdes forhold mellom de enkelte områdene og spørre om de ikke har sterkere tilknytting til andre områder enn til hverandre, helse og sosial kontakt.

Jeg synes ikke er påvist forsknings- eller forvaltningsmessige grunner til å se på barneomsorg sammen med omsorg for syke og gamle. Det er ikke først og fremst småbarnsforeldre som er aktive i omsorgen for syke og gamle og det er ingen motsetningsforhold mellom disse omsorgsfeltene. Det er riktignok noe overlapping ved at noen barn er varig syke eller funksjonshemmede. Det spesielle ved omsorgen for funksjonshemmede barn bør, etter min mening, analyseres sammen med annen omsorg for syke husholdsmedlemmer.

Barneomsorg har derimot tilknytting til andre felter. Tilsynsordninger for barn studeres vanligvis i tilknytting til foreldrenes yrkesaktivitet (arbeidsmodulen), ikke i forhold til foreldrenes helse.

Foreldrenes omsorg for egne barn er et viktig tema i tidsnyttingsundersøkelser. Analyser av barneomsorg basert på dagbokdata ville styrkes ved å utvikle et sett med omsorgsindikatorer på individnivå. Ulønnet pass av barn for andre er et tema som best analyseres, tror jeg, i forbindelse med studier av bolig- og nærmiljø. Indikatoren ville være mer entydig dersom en skilte mellom separate og skilte foreldres samvær med egne barn som de ikke har den daglig omsorgen for (ikke nærmiljø basert) og en mer generell pass av andres barn som utveksling av nabotjenester og slektninger i nærheten.

Omsorg for syke og gamle medlemmer av eget hushold er et meget sentralt omsorgstema og berøres av de fleste offentlige omsorgstiltakene. Det er her omfattende omsorgsytelser og belastninger finnes. Vi har kommet kort i å utvikle metoder for å registrere innholdet i denne omsorgen, men det er en klar erkjennelse at man kan ikke bruke de samme spørsmålene som for omsorg mellom hushold. Registrering av omsorg i og utenfor husholdet har konsekvent blitt gjort separat. Hovedproblemet med å bruke opplysningene som en har samlet inn er at husholdsomsorgen er lite utbredt. Det er svært få personer som har noen i husholdet som "krever ekstra hjelp, tilsyn eller pleie på grunn av varig sykdom, uførhet eller høy alder". I Tidsnyttingsundersøkelsen 1990 var det f. eks. i alt 24 foreldre med funksjonshemmede barn og 28 gifte med omsorgstrengende ektefelle. Det sier seg selv at det blir for få observasjoner til videre analyser.

SSBs nye opplegg med årlige tverrsnittsundersøkelser gir en ny mulighet til å kumulere observasjoner for smågrupper fra et år til det neste. Dersom personer med omsorg for husholdsmedlemmer inngår i de årlige "bakgrunnsopplysningene" om familien, kan det vinnes mye på dette feltet.

Levekårsundersøkelser har tradisjonelt definerer uformell omsorg som "ulønnet" omsorg. Et problem med dette er økningen i velferdsordninger som støtter uformelle omsorgsgivere økonomisk, f. eks. ved omsorgslønn, hjelpestønad mv. Holder man seg strengt til formuleringer i spørsmålene vil et økende antall personer med omfattende omsorgsoppgaver falle utenfor registreringen. Dette ville være uheldig ikke minst fordi disse tallene brukes i politisk sammenheng til å antyde behovet for slike støtteordninger.

Omsorg for personer utenfor hushold er langt mer utbredt, men mindre intensiv. Med økningen i antall enpersonshushold, særlig blant gamle, er dette i økende grad snakk om uformell omsorg **mellom** husholdninger. Foreløpig er det lite informasjon som samles inn om innslaget av formelle tjenester i omsorgen for personer utenfor husholdet. Ett unntak er registrering de senere år av hvorvidt personene har foreldre på institusjon. Disse opplysningene har åpnet muligheter for helt nye typer av analyser om familieressurser til eldre som kommer på institusjon. Det viser seg at det er betydelige kjønnsforskjeller i foreldreinstitusjonalisering og at flere menn enn kvinner har foreldre i institusjon (Lingsom 1996). Tilsvarende informasjon om foreldrenes bruk av offentlige hjemmetjenester ville gitt nye inntak til studier av samspillet mellom offentlig og privat omsorg.

Det omsorgsfeltet som er best underbygget med data er uformell omsorg for personer utenfor hushold, med hovedvekten på omsorgen voksne barn gir gamle foreldre. Jeg vil fokusere kommentarene mine på dette feltet.

Omsorg er relasjonell. Det forutsetter minst to parter, en omsorgsgiver og en omsorgsmottaker. I all omsorg er det en helt grunnleggende forskjell i perspektivene til givere og mottakere. Et kjennetegn ved god omsorg, spesielt innen familien og det sosial nettverket, er at omsorgen i stor grad usynliggjøres for mottakeren. Man viser stor takt med eksponering av mottakerens hjelpeavhengighet for å verne om mottakerens selvrespekt. Mottakeren gjøres ikke nødvendigvis oppmerksom på f. eks. at de er "under tilsyn". Partene trenger ikke å være enige i hva slags omsorg som gis, når og til hvem. Tabell 1 illustrerer de grunnleggende forskjeller i perspektiv med data fra tidsnyttings-, helse- og levekårsundersøkelser.

Tab. 1 Uformell omsorg for syke og gamle utenfor husholdet

	Giver	Mottaker
Omfang i årsverk	118 000	49 000
% av døtre som hjelper	40	16
Regelmessig hjelp	17	6
Utilstrekkelig data	omsorgs- behov	omsorgs- ressurser

Beregninger av omfanget av den uformelle omsorgen totalt (i og utenfor husholdet) varierer fra ca. 49 000 årsverk i følge Helseundersøkelsen 1985 (opplysninger fra mottakere) til ca. 118 000 årsverk i følge Tidsnyttingsundersøkelsen 1990 (opplysninger fra omsorgsgivere). I følge kvinner 80 år og over mottar de praktisk hjelp fra 16 prosent av deres døtre (Levekårsundersøkelsen 1987: Eldretilllegg) mens i følge kvinner med mødre 80 år og over er det vel 40 prosent som hjelper (Tidsnyttingsundersøkelsen 1990). I følge levekårsundersøkelsen 1995 er det 17 prosent av befolkningen som gir regelmessige hjelp til personer i andre hushold mens det er 6 prosent som oppgir at deres hushold mottar regelmessig ulønnet hjelp. Familier generelt ser meget forskjellig fra toppen og ned enn fra bunnen og opp, f. eks. andelen av eldre som har barn i nærheten og andelen av barn som bor i nærheten av foreldrene. Mitt hovedpoeng er at begge perspektiver er viktige og at begge har sine begrensinger og sine bruksområder.

I en personundersøkelse vil man aldri kunne få selve omsorgsrelasjonen, kun vekselvis perspektivet til enten givere eller mottakere. Til hvert perspektiv er det dessuten partsspesifikke bakgrunnsopplysninger som trenges i analysesammenheng. I analyser av hvorvidt personer gir eller ikke gir foreldreomsorg er det f. eks. grunnleggende å vite om "behovet" for at det enkelte barnet skal gi omsorg (om foreldrene i barnas oppfatning er hjelpetrengende, om foreldrene får offentlige hjelp, støtte- og kjønns sammensetning og geografisk spredning av **søsken** flokken mv). I analyser av hvorvidt foreldre får hjelp fra sine barn er det grunnleggende med informasjon om deres omsorgsressurser i forhold til støtte, kjønns sammensetning og geografisk spredning av **barne** flokken mv. Kartlegging av sosiale nettverk generelt er tidkrevende og det er grenser for hvor mange spørsmål man kan få med i en enkel undersøkelse. En løsning kan være å veksle perspektiv og legge hovedvekten på omsorgsgivere i en tverrsnittundersøkelse og hovedvekten på mottakere i den neste omsorgsundersøkelsen. Det vil gi tidsserier med en syklus på 6 år istedenfor 3 år, men er trolig likevel å foretrekke framfor utilstrekkelig informasjon om begge eller enda verre om man skulle bare velge å dekke et perspektiv.

Ser en videre på hva slags informasjon om omsorgsforholdet som bør kartlegges vil jeg vektlegge de tre følgende:

* Relasjonen mellom giver og mottaker

(Om mottakeren er giverens foreldre, annen slektning, venn eller nabo, om det er frivillig arbeid i regi av noen organisasjon, mv.)

* Innhold

Praktisk hjelp

Personlig pleie

Tilsyn

Sosial kontakt

Kontakt med hjelpeapparatet

* Omfang

Tid

Hyppighet /syklus

Målene som brukes i dag domineres av praktisk hjelp siden denne er klart den mest utbredt formen for omsorg, mens pleie og tilsyn oppleves som den mest problematiske formen fra omsorgsgivernes side p.g.a større tidsbindinger, intensitet og intimitet. Internasjonalt legges det mest vekt på personlig pleie (også når det gjelder innhold i omsorgstjenester). Vi vet fra mer detaljerte studier at det er systematiske forskjeller i hvem som hjelper eldre med hva, og det bilde vi får av deltakelsen i omsorgsarbeidet avhenger av hvilke gjøremål vi studerer. Hjelp med rengjøring er en typisk "kvinneoppgave" mens hjelp med vedlikehold av boligen er en typisk "mannsoppgave". Hjelp med innkjøp og til transport er "likestilte oppgaver" (Lingsom 1991). Det antas at pleie i høy grad er kvinnenenes ansvar og at likestilling her har kommet kort.

En type omsorgsarbeid som er av økende betydning er å være en bindeledd mellom den hjelpetrequende og hjelpeapparatet (advokat eller agent på den hjelpetrequendes vegne). Spørsmål om dette ble stilt i Tidsnyttingsundersøkelsen 1990 og viser meget stor aktivitet (Lingsom 1993).

Omsorgens omfang bør kartlegges i forhold til både tiden som blir brukt og til hvor ofte hjelpen gis. Levekårsundersøkelser har spurt om **regelmessig** hjelp. Det er greit som utgangspunkt, men må ikke forveksles med hyppighet. "Regelmessig" betyr bare at hjelpen inngår i et fast mønster. Analyser viser at like mange sønner som døtre gir foreldrene regelmessig hjelp, men døtre bruker nesten dobbelt så mange timer pr. uke og nesten dobbelt så stor andel av døtre som av sønner gir hjelp minst en gang i uken. (Lingsom 1994).

Viktige problemstillinger for omsorgsforskning med levekårsdata er hovedsakelig tidsserieanalyser som viser endringer i omfang og fordeling av uformelt omsorgsarbeid. Det er en utbredt forestilling at uformell omsorg for syke og gamle avtar mens Levekårsundersøkelser viser at det aldri før har vært flere som yter uformell omsorg enn nå. Men det er samtidig endringer i omsorgens intensitet og arbeidet deles på flere hender (Lingsom 1996). En svakhet med eksisterende data er at de gir liten innsikt i hvordan omsorgsoppgaver deles mellom hushold (f. eks. hvordan ansvar for foreldreomsorg deles mellom søsken).

Velferdsstaten har et særlig ansvar i forhold til personer som yter "belastende omsorg". En sentral oppgave for levekårsforskning bør derfor være å overvåke omfang og fordeling av byrder, negative konsekvenser av omsorg for andre livsområder mv., hvorvidt omsorgsgivere får avlastningen de synes de har behov for, etc.

En sentral problemstilling for omsorgsforskning vil alltid være knyttet til sammensetningen av omsorgssystemer og samspillet mellom offentlige omsorgstjenester, familien, kommersielle tjenester, frivillig organisasjoner mv, arbeidsdelingen mellom ulike hjelpeskilder, preferanser og valgmuligheter mv. Det er mye som tyder på at det vil kunne bli en vekst i enkelte markedstjenester (privat rengjøringshjelp o.l.) ettersom offentlige tjenester rasjoneres strengere og egenbetaling for offentlige tjenester øker. Det bør etableres tidsserier som dekker denne eventuelle utviklingen. Her er det spesielt viktig å være oppmerksom på forskjellene i giver- og mottaker perspektivene. Det er direkte misvisende å sammenligne f. eks. den uformell omsorgen som blir rapportert av mottakere med ulike innsatsmål på offentlige tjenester (antall årsverk o.l.) fra giver perspektiv.

Et annet gjennomgående forskningstema er omfanget og fordelingen av omsorgsbehov. Det ser ut som om det er betydelige endringer i behovet for praktisk hjelp i daglige aktiviteter og en bedring i funksjonsevne hos eldre. Det er selvsagt viktig å studere omsorgsbehov sammen med helse, men det er også viktig å supplere helse med de sosiale dimensjoner, betydningen av boligens og nærmiljøets utforming, tekniske hjelpemidler, kunnskaper og ressurser som bidrar til å øke eller minke selvhjelpenhet.

Tradisjonelt har omsorgsforskning vært avhengig av en betydelig grad av ekstern finansiering av tilleggsutvalg og utvidet intervjuetid. SHD finansierte f. eks. et utvidet intervju med eldre i forbindelse med Levekårsundersøkelsen 1987 og et stort utvalg av personer 80 år og over. Vanlig utvalg av befolkningen gir få respondenter i de eldste aldersgrupper, der risikoen for funksjonsvikt er høyest. Dette behovet blir sikkert ikke mindre i fremtiden.

Forvaltningens behov for data om helse og omsorg

Kjell Bildøy, Sosial -og helsedepartementet

1. Jeg vil i denne sammenheng *avgrense* meg til å si noe om vårt behov for helsedata. Jeg vil dessuten relatere dette behovet til den folkehelse rapport som vil foreligge fra Sosial- og helsedepartementet i nær framtid. Det er rimelig å anta at mange av våre framtidige brukerbehov for såvidt gjelder levekår og helse vil bli vurdert ut fra arbeid med framtidige helse rapporter.

Folkehelse rapporten er i utgangspunktet ment som en periodisk rapport fra departementet (jfr. St.meld.nr 37 1992-93) - kanskje vil den bli lagt fram hvert fjerde år. Det er en rapport som vektlegger data om levekår og helse, men som også inkluderer mange andre typer data. Et viktig formål er å si noe om det epidemiologiske mønster over helsetilstand, samt omtale viktige forskjeller i levekår og helse mellom grupper - kjønn, alder, geografi, sosioøkonomiske forskjeller - og endringer over tid. Rapporten skal derfor representere et viktig dokumentasjonsgrunnlag for framtidig innsats innenfor det helsefremmende og forebyggende arbeid. Det er ellers viktig at dataene kan analyseres i forhold til sentrale sosialpolitiske målgrupper - barn/ungdom, funksjonshemmede, eldre, enslige forsørgere m.m.

2. Sentrale momenter for det videre utviklingsarbeid:

A. Det er viktig i vår sammenheng å kunne gi analysene av helsetilstanden en samfunnsmessig forankring, og samtidig relatere forskjeller i helse til forskjeller i levekår for øvrig (utdanning, inntekt, arbeid og arbeidsledighet osv.) og endringer i disse mer strukturelle faktorene over tid. Omleggingen i SSBs levekårsundersøkelser vil muligens kunne gjøre det vanskeligere med en *samtidig og helhetlig* rapportering av helse og andre levekårsfaktorer.

B. Statistikken viser at det er stor grad av stabilitet i den sykelighet som vi måler via LU 1980-1995 når det gjelder psykiske plager og muskelskjelett-lidelser. I den samme perioden øker imidlertid *konsekvensene* av denne sykeligheten betydelig målt ved ulike former for trygdeforbruk. I denne sammenheng viktig også å stille seg spørsmål om det kan være forhold vi ikke fanger godt nok opp via statistikken - f.eks knyttet til mer multifaktoriell sykdom. F.eks finner en ofte i konkrete tilfeller at kvinner med kroniske muskelsmerte tilstander er preget av en god del psykiske plager.

C. I analyser av befolkningens helsetilstand finner en at de gjennomgående risikofaktorene i forhold til mer alvorlige helseproblemer (hjerte/kar sykdom og kreft) er kosthold, tobakk, alkohol og fysisk inaktivitet. Det er betydelige forskjeller i sykelighet og i risikobelastning, men dette fanges bare i liten grad opp innenfor de nåværende helse- og levekårsundersøkelser. Det er viktig å supplere statistikken på dette feltet.

D. For enkelte lidelser (f.eks astma eller muskelskjelett) er det et problem i selvrapporterte data om helsetilstanden når innholdet i eller praktiseringen av diagnosen/lidelsen av ulike årsaker endres over tid. Slike endringer kan skje gradvis, og problemet blir dermed større jo sjeldnere undersøkelsene foretas. Slik sett vil omleggingen til mer hyppige undersøkelser være en stor fordel - endringene som skyldes slike faktorer vil da bli "glattet ut" over tid.

Avslutning

Tror dette vil være en hensiktsmessig omlegging av helse- og levekårsundersøkelsene. Fordel med økt hyppighet selv om det blir på et mindre utvalg. Stor fordel at statistikken vil omhandle både tverrsnitt og tidsserie. Såvidt jeg forstår, burde det være mulig å "legge modulene ved siden av hverandre" for derigjennom å kunne analysere helseproblemer i et mer samfunns- og levekårsmessig perspektiv. Fordel med en kort formell høringsrunde for derigjennom å få avklart konkrete og mer forpliktende samarbeidsopplegg spesielt i forhold til berørte departementer.

Boligforskningens behov

Thorbjørn Hansen, Norges byggforskningsinstitutt

Boligforskning har vært og er knyttet til en rekke ulike temaer som jeg om kort skal nevne, før jeg sier litt mer om det nye opplegget og dets betydning for boligforskningen:

Bygge- og anleggsbransjen

Bygge- og anleggsbransjen har behov for data om produksjonsvolumet, hva slags boliger som bygges, omfang og type skader på bygninger, spørsmål om vedlikehold m.m. For byggebransjen er det også viktig å ha data om bruk av boliger og hvordan boligene fungerer i forhold til ulike grupper og ulike forhold og situasjoner.

Boligmarkedet

Forskning om boligmarkedet har sammenheng med bygg- og anleggsbransjen, men det har i tillegg betydning for omsetningsleddene og for myndighetene. Boligmarkedet er veldig spesielt i forhold til andre markeder fordi varen er stedbunden, har meget lang brukstid og er meget dyr å frambringe. Det innebærer at det kan være vanskelig å få overensstemmelse mellom produksjon og etterspørsel. Det er derfor behov for data som gir indikasjoner på om det blir en ubalanse mellom tilbud og etterspørsel. Både når det gjelder grupper av etterspørere, type boliger og geografiske områder. Dessuten er det behov for data som gjør det mulig å analysere sammenhenger og utvikle mer nyansert forståelse av mekanismene i boligmarkedet. Et slikt arbeid gjøres ved Byggforsk bl.a. med boligmarkedsmodellen BUMOD. For boligmarkedet er det viktig å ha data om priser og omsetningshastigheter, om eiendoms- og disposisjonsforhold o.l.

Bærekraftig utvikling

Boligforskningen må også settes i sammenheng med arbeidet med å få til en bærekraftig utvikling. Energiforbruket i boligsektoren utgjør ca. ¼ av alt energiforbruk i landet. Energiforbruket i boligen er for det ene betinget av utformingen av boligene, isolasjon, tetthet o.l., og bruken av boligene. Hvordan bruker vi varme- og ventilasjonssystemene? Hvilke innetemperaturer venner vi oss til? Hvordan innvirker ulike betalingssystemer på vår atferd?

Energiforbruket er for det andre betinget av de boligtyper vi bygger, f.eks. blokker i forhold til eneboliger, og hvordan boligene lokaliseres i forhold til sentra. Et viktig stikkord er fortetting i forhold til å bygge på nye områder. Databehovet er naturligvis knyttet til energiforbruket, men også til preferanser og muligheter for å påvirke boligforbruket i det hele tatt.

Bolig og levekår

Bolig og boforhold utgjør en meget sentral del av levekårene. Det vil alltid være behov for data som viser hvordan boforholdene utvikler seg og hvordan de er fordelt mellom grupper i befolkningen og mellom ulike geografiske områder. I større grad enn tidligere er det nå viktig å studere boligforholdene i nær tilknytning til andre levekårskomponenter. Tidligere kunne en med en viss rett benytte boforhold som indikator på personer og familiers materielle levekår. Nå er det vanskeligere ettersom boligforbruket er nådd et såvidt høyt nivå for flertallet av befolkningen. Ulikheter i boforhold kan nå like mye avspeile ulike preferanser som ulike vilkår.

Fortsatt er det imidlertid grupper bor meget dårlig og grupper som ville bodd svært dårlig uten offentlig. Disse vanskeligstilte gruppene på boligmarkedet er det behov for mer data om. I de store undersøkelsene som gjennomføres, forsvinner de både fordi de samlet sett ikke er så mange, men også fordi de er splittet i mange ulike grupper som bør kunne analyseres adskilt.

Ikke bare er det behov for innvandreres boforhold. Det trengs data som gjør det mulig å beskrive forholdene for ulike minoritetsgrupper, og dessuten ulike minoritetsgrupper bosatt i ulike deler av landet.

Funksjonshemmede er en gruppe med særlig sårbarhet overfor boforholdene. Egnede bolig kan være helt avgjørende for mulighetene til et selvstendig liv og for deltakelse i yrkeslivet og i samfunnet forøvrig. Også dette er en gruppe som er sammensatt av mange ulike grupper med meget ulike behov. Mange av gruppens boforhold er ytterst svakt kartlagt i foreliggende undersøkelser.

Bolig og velferdspolitik

I boligpolitikken, som på andre politikkområder, er det i økende grad satt søkelyset på effekten av de tiltakene som stat og kommune iverksetter. Er virkemidlene tilfredsstillende, er de effektive, er de målrettet? Dette stiller andre krav til data. Viktig her er det for eksempel å kunne sammenlikne boforhold for grupper som har fått og grupper som ikke har fått ulike former for offentlig støtte på en måte som kan bidra til å belyse effekten av denne støtten.

I velferdspolitikken er egnede boligforhold et selvstendig mål. Tidligere var egentlig bolig et meget sentralt ledd i velferdspolitikken. Nå er bolig blitt mindre sentralt generelt sett, men fortsatt viktig for ulike vanskeligstilte grupper. I tillegg er boligpolitikk et virkemiddel i helse- og sosialpolitikk. Bolig er f.eks. sentralt i utviklingen av en eldreomsorg med mindre bruk av institusjoner og for økt selvhjelpenhet og selvstendighet for eldre.

Boligforskningen benytter en rekke kilder:

- Folke- og boligtellinger. Disse er sentrale fordi de er de eneste kildene som gir data som kan brytes ned på den enkelte kommune og den enkelte bydel. Den geografiske dimensjonen er alltid viktig i forhold til bolig.
- Byggearealstatistikk
- Husbankstatistikk og husbankregistre
- GAB
- Levekårsundersøkelsene og forbrukerundersøkelsene
- Gallup
- Ulike former for prisstatistikk
- Avisannonser

Boforholdsundersøkelsene

Mest sentralt for boligforskningen har allikevel vært boforholdsundersøkelsene som er gjennomført med 7 - 8 års mellomrom siden 1967. Det er Byggforsk, med Dagfinn Ås som hovedaktør, som har hatt det faglige ansvaret for undersøkelsene som er gjennomført av Statistisk Sentralbyrå.

Boforholdsundersøkelsene har vært de helt sentrale datakildene i studiene av boforholdene og hvordan disse er utviklet her i landet. De er videre viktige datasett i studier av mekanismer på boligmarkedet, i analyser av preferanser og atferd på boligmarkedet, mm. I forhold til Levekårsundersøkelsen har Boforholdsundersøkelsene langt flere og mer nyanserte spørsmål og kan dermed belyse mange flere sider.

Det foreslåtte opplegget til samordnede levekårsundersøkelser

Det er boforholdsundersøkelsene som først og fremst blir berørt av den omleggingen som byrået nå foreslår. Generelt vil jeg si at databehovet når det gjelder boligspørsmål i økende grad vil gjelde ulike grupper som er vanskeligstilte på boligmarkedet. Dette vil typisk være grupper som har en kombinasjon av mange forskjellige sosiale problemer og hvor det er viktig å kunne se disse ulike problemene i sammenheng og hvor også den geografiske dimensjonen blir viktig å ta hensyn til.

Videre vil det alltid være viktig å ha data om bolig som *verdi* både for samfunnet totalt og for den enkelte beboer.

Til opplegget som er foreslått av SSB, vil jeg for det første si at det er positivt at bolig tross alt har fått en forholdsvis bred plass. Samlet sett tror jeg vi får mer og bedre data om boligforhold enn tidligere. Først og fremst vil vi få hyppigere data og raskere kunne studere endringer på boligmarkedet. Noe usikkerhet er det fortsatt om registeropplysningene.

For analysene vil det være nokså viktig hvilke andre forhold boforholdene kan sees i sammenheng med. Sammensetningen av modulene i de periodiske intervjuundersøkelsene er derfor ett viktig spørsmål. Det bør vurderes nøye om boforhold ikke alternativt bør settes sammen med omsorgsfeltet. Dette fordi bolig i så sterk grad nå settes i sammenheng med for eksempel omsorgstilbudet til eldre og funksjonshemmede. Ett annet avgjørende spørsmål blir de boligvariablene som eventuelt kommer med i "stammen". Begge forhold regner jeg med at vi kan komme tilbake til før det fattes endelig beslutning.

Et hovedproblem fortsatt vil knytte seg til utvalget. Som nevnt mener jeg at det blir viktigere å nå spesielle grupper av beboere og bestemte geografiske områder. Dette blir nok ikke dårligere med det nye opplegget, men det blir antagelig heller ikke så mye bedre at det tilfredsstillende de nye behovene. Dermed vil det også i framtiden bli behov for en rekke spesialundersøkelser.

Vi har forøvrig notert oss en rekke detaljer som vi med det regner vi med å få anledning til å komme tilbake senere.

BOLIGFORSKNINGENS BEHOV FOR DATA FRA DE SAMORDNEDE LEVEKÅRSUNDERSØKELSENE

Lars Gulbrandsen, INAS

Jeg skal innledningsvis knytte et par bemerkninger til at arrangørene har valgt ut Institutt for sosialforskning og Norsk byggforskningsinstitutt til å representere boligforskningen i Norge. At NBI er valgt er helt naturlig. Det er absolutt det sted der den mest omfattende samfunnsvitenskapelige forskning om boligspørsmål pågår, og også den forskningsinstitusjon som har hatt hovedansvaret for de tidligere boforholdsundersøkelsene. Ved INAS har det de siste åra stort sett vært en person som har brukt noe av arbeidstida til forskning om boligspørsmål. INAS likner vel i så måte de fleste andre norske forskningsinstitusjoner som har en eller annen boligrelevant aktivitet på gang. Det pågår forskning om boligspørsmål langt flere steder i Norge enn ved NBI og INAS. En rapport fra NBI datert 1990 har tittel "Boligforskning i Norge. Kartlegging av samlet aktivitet på området". Denne rapporten viser at på slutten av 1980-tallet var det vi kan kalle samfunnsvitenskapelig forskning om boligspørsmål både mangfoldig og spredt på et stort antall institusjoner. Men det var bare ved NBI at virksomheten kunne sies å være stor, ikke bare i norsk men også i nordisk sammenheng. De andre var som INAS. Boligforskning dreide seg om ett eller høyden to årsverk. Jeg tror ikke denne situasjonen er særlig forskjellig i dag. Til slutt i innlegget vil jeg komme tilbake til hvordan i alle fall noe av denne bredden bør kunne utnyttes i de nødvendige videre forberedelser av de temaroterende undersøkelsene eller moduler. Selv om NBI er stort og representerer en brukbar tematisk bredde, vil det være for snevert om det bare skal bli NBI og INAS som sammen med SSB og Kommunaldepartementet skal definere boligforskningens databehov.

Når man skal diskutere hvordan boligforskningens databehov kan ivaretas i det nye opplegg, må dette sammenliknet med det opplegg vi har forlatt. Det vi har forlatt er et opplegg, - eller det er kanskje riktigere å kalle det en situasjon som etterhvert bare har blitt slik - , med meget omfattende boforholdsundersøkelser relativt sjelden, etterhvert har det vel blitt hvert 7. år, og levekårsundersøkelsene med et begrenset antall sentrale boligvariabler hvert fjerde år. De ulike intervallene har nødvendigvis ført til at tidsrommet mellom de to undersøkelsene har variert. Sist gang traff de hverandre i samme år.

Det er min oppfatning at NBI som et typisk anvendt institutt, og samtidig et meget sterkt oppdragsbasert institutt, hadde vært ille ute om man alene skulle ha basert seg på den datasituasjonen som er beskrevet over som eneste grunnlag for sin oppdragsportefølje. Førrige boforholdsundersøkelse ble som kjent gjort i 1988. Skulle man ha ventet til neste boforholdsundersøkelse, til 1995, for å måle de viktigste boligindikatorer, er det klart at dramatiske år i norsk boligpolitikk for all framtid hadde blitt liggende i mørke. Som data for å belyse de mange mer eller mindre nye, og uhyre fokuserte, problemer som oppstod etterhvert som boligprisene begynte å falle, var nok boforholdsundersøkelsen i 1988 ubrukkelig omtrent samtidig med at den var analyseklar. Selv om de nye problemene nok var mer utbredt i media enn i befolkningen, ville enhver som kom med data fra før markedet snudde bli møtt med påstanden om at dette var data der holdbarhetsdatoen for lengst var utløpt. Om det i virkeligheten ikke var slik, hjalp ikke det stort. Her ble det et akutt behov for nye data. Den gang debatten om gjeldsproblemene raste som verst i 1991 og 1992, hadde forskere hatt lite å bidra med dersom det eneste de hadde hatt å si var at man måtte vente på resultatene av en boforholdsundersøkelse, til 1996.

Det er vel et godt tegn på at dette var tilfelle at forskere fra NBI ikke slo seg til ro med situasjonen, men etterhvert ble aktive og verdifulle samarbeidspartnere bak de undersøkelsene som etterhvert fikk sin forankring ved INAS. Kommunaldepartementet som nok hadde brukt mye penger på boforholdsundersøkelsene så etterhvert også nødvendigheten av å få inn nyere, supplerende data og støttet godt opp under de nye undersøkelsene. Jeg skal si litt om disse siden de etterhvert inneholder så mye stoff om bolig at de ikke kan sees bort fra når vi diskuterer boligforskningens databehov.

Det hele startet med en undersøkelse høsten 1990 i form av et samarbeids-prosjekt mellom INAS og Statens institutt for forbruksforskning. Denne undersøkelsen inneholdt svært lite om bolig. Siden det etterhvert ble en meget utbredt forestilling at gjeldsproblemer var sterkt bestemt av hva som skjedde på boligmarkedet, fant jeg det nødvendig å utvikle spørsmål for å kartlegge kritiske valg i boligkarrieren og andre forhold ved tidligere markedsatferd som tidlig på 1990-tallet ble påberopt som viktige årsaker til at folk satt i klisteret. Allerede våren 1991 fikk vi Kommunaldepartementet til å finansiere et batteri med spørsmål på en månedlig omnibusundersøkelse. Erfaringene herfra bygget vi videre på i langt større undersøkelser, fortsatt i samarbeid med SIFO, men nå også med NBI, høsten 1991 og 1992. På dette grunnlag har vi ved INAS både i 1993 og 1995, fortsatt i samarbeid med NBI, gjennomført undersøkelser med hovedsikte mot husholdningers privatøkonomi. Men da må nødvendigvis bolig komme sterk inn på grunnlag av den plass og betydning boligen vil ha for enhver husholdnings økonomiske situasjon.

Jeg har sagt litt om dette fordi det viser at databehov ikke alltid kan planlegges lang tid i forveien. Det viser også at spesielle situasjoner kan skape behov for rykende ferske data. Nå var akkurat dette eksemplet en situasjon som forskningen måtte tilpasse seg. Men behovet for ferske data behøver ikke å være mindre i situasjoner der forskning inngår som kunnskapsbasis for villet og planlagt endring. Vi står her overfor et generelt problem ved data for anvendt forskning. Det som etter min mening kjennetegner god anvendt forskning er at den er handlings- og beslutnings-rettet. Men da vil også den virkelighet man beskriver og forklarer endres, ideelt sett også som direkte resultat av den kunnskap forskningen produserer. Dette stiller strenge krav til holdbarheten av data. For data som brukes i anvendt forskning kan aldri holdbarhetsdatoen være særlig langt fram i tid. Derfor må anvendt forskning i høy grad basere seg på data fra ferskvareavdelingen. Det stilles ikke samme krav om kort holdbarhet til data for bruk i grunnforskning. Her kan man i langt større grad både holde seg til frysedisken eller til hylla med hermetikk.

Alt i alt tror jeg det nye opplegget SSB foreslår, vil være langt bedre tilpasset dagens og de kommende års utvikling enn det opplegget man forlater. Ikke minst fordi det vil bli mindre intervall mellom datainnsamlingene. Man er ikke lenger i den situasjon at man kan gjøre en stor og meget dyr undersøkelse, og deretter vente sju år før man gjør en ny. Det kunne man nok gjøre rundt 1970, - da var fortsatt stabiliteten i folks bevegelsesmønstre på boligmarkedet langt større enn i dag. Fra midten av 1980-tallet har vi vært gjennom en meget turbulent periode. Vi vet lite om markedet i neste 10 år vil bli like turbulent. Forhåpentligvis gjorde dereguleringen av både bolig- og kapitalmarkedet at de største svingningene i perioden vi har bak oss var genuine overgangsproblemer som man ikke vil finne igjen i de naturlige svingninger i et fritt marked. Men svingninger vil man avgjort få oppleve. Opplegget vi har foran oss vil være bedre tilpasset en slik situasjon, men vi må også i fortsettelsen være forberedt på å måtte gjøre datainnsamlinger som ikke er planlagt lang tid i forveien. Her vil både den eksterne

finansierte del av tverrsnittundersøkelsene, SSBs omnibusundersøkelser og oppdrag gjennom de private byråers omnibusser komme inn som helt vesentlige supplement.

Det er noe som ganske kort nevnes i det utleverte notat og som vil ha vesentlig betydning, nemlig spørsmålet om utviklingen av et operativt boligregister. Dersom et slikt register blir operativt vil selvsagt mye av de nødvendige data hentes derfra. Det som det er særlig viktig å få koblet inn, og som sannsynligvis vil føre til den største motstanden mot registret, er omsetningsdata fra markedet slik at man får et bedre grunnlag for å verdsette vår realformue. Her skiller Norge seg svært dårlig ut sammenliknet med våre nordiske naboland som alle har høyst realistiske verdianslag over boliger og eiendommer i registre.

Med det nye opplegget er det selvsagt viktig hva det spørres om samtidig, i en samme undersøkelse. Jeg har med en viss bekymring notert meg den foreslåtte plassering av temaet økonomiske forhold. Nå det legges opp til å skille økonomimodulen fra boligmodulen. Ikke minst med tanke på at bolig er vår viktigste form for formue, og nedbetaling av boliggjeld vel fortsatt er vår viktigste spareform, hadde i alle fall jeg gjerne sett at disse to modulene var med i en og samme undersøkelse. Her bør man, før det er for sent, tenke seg grundig om, eventuelt vurdere om noe fra økonomimodulen lar seg flytte, og hva som uunngåelig må være med begge steder dersom dette skal være avskilte moduler. Også i forbindelse med omsorgsmodulen kan det være aktuelt å ha med data både fra bolig- og økonomimodulen. I denne forbindelse bør man vurdere om det et fåtall sentrale spørsmål om bolig som kan tas inn i det som nå kalles klassifiserings- eller grupperingsvariabler, altså variabler som er med i alle undersøkelsene.

Det er viktig i den nærmeste tida framover at de som har interesser for og kompetanse innen boligforskning aktivt og konstruktiv bistår SSB med å få et godt innhold i dette opplegget. Forskere ved NBI har et særlig ansvar for at kontinuiteten fra boforholdsundersøkelsene blir ivaretatt. For noen spørsmål vil det vel være naturlig å skue tilbake også til undersøkelsene i 1967 og 1973, og ikke stoppe i 1981 som i det notatet som er utarbeidet til dette møtet.

Ellers har jeg en viss mistanke om at jeg ikke bare ble spurt om å innlede fordi jeg har drevet med boligforskning, men også fordi jeg siden 1991 har sittet i SSBs rådgivende utvalg for levekårsforskning. Både i 1991 og 1995 har jeg også vært med i en egen arbeidsgruppe innenfor dette utvalget som har arbeidet med den konkrete utforming av undersøkelsene, dvs utformingen av intervjukjemaet.

I en slik rolle er det viktig se til at forbedringer av spørsmål og nye ønsker om spørsmål ikke gjør vold på mulighetene for å måle endring over tid. Utover det føler man fort at kompetansen blir for snever. Her må avgjort flere få slippe til. Det nåværende rådgivende utvalg blir lett for snevert, selv om man trenger tenkning om helheten disse undersøkelsene inngår i. I så måte er det rådgivende utvalget viktig. Man trenger i tillegg rådgivende utvalg eller forskergrupper og brukergrupper omkring de enkelte moduler. Jeg nevnte innledningsvis at det skjer forskning om boligspørsmål andre steder enn på INAS og NBI, og det er viktig at representanter for denne forskningen trekkes inn i rådgivende grupper eller referansegrupper for de enkelte moduler, kanskje særlig før man første gang kjører i gang en modul.

Tidsbruksforskningens behov

Ragni Hege Kitterød, Statistisk sentralbyrå

Ulikt de andre modulene som er foreslått i det samordnede opplegget for SSBs levekårsundersøkelser, kan tidsbruksforskningen neppe sies å være et eget forskningsfelt. Analyser av tidsbruk er heller ikke forankret i noe bestemt forskningsmiljø. Betegnelsen «tidsbruksforskning» henspiller først og fremst på analyser av SSBs tidsbruksundersøkelser, eller tidsnyttingsundersøkelser som de ofte kalles. Slike analyser er foretatt en rekke steder, bl.a. har det nå foregått et flerårig arbeid på INAS. Likevel er det SSB som har stått for de mer oversiktspregede framstillinger av befolkningens tidsbruk og endringer på dette området. Også mer analytisk arbeid er utført i SSB.

Selv om SSBs tidsbruksundersøkelser er den datakilden som gir det beste og mest helhetlige bilde av befolkningens tidsbruk, er det viktig å være klar over at også andre datakilder belyser ulike sider ved befolkningens tidsmønster. Eksempelvis belyses tid til inntektsgivende arbeid gjennom SSBs løpende arbeidskraftsundersøkelser, deltakelse i kulturaktiviteter og bruk av ulike medier gjennom SSBs kultur- og medieundersøkelser og deltakelse i ulike fritidsaktiviteter gjennom SSBs levekårsundersøkelser. En rekke kvalitative undersøkelser utført ved ulike forskningsinstitusjoner gir også bilder av ulike sider ved bestemte gruppers tidsmønster.

Dette innlegget dreier seg først og fremst om de store tidsbruksundersøkelsene i SSB. Jeg skal først si litt om hva slike undersøkelser er, deretter litt om hvordan de skiller seg fra de andre modulene i opplegget for samordnede levekårsundersøkelser, så litt om hva de kan brukes til, dernest litt om svakheter og begrensninger ved opplegget av de tidligere undersøkelsene og til slutt litt om muligheter for internasjonalt samarbeid på området. Innlegget bærer nok preg av at jeg deltok i arbeidet med gjennomføringen av den forrige tidsnyttingsundersøkelsen og derfor kjenner datainnsamlingsprosessen godt.

Hva er tidsbruksundersøkelser?

Tidsbruksundersøkelser gir en bred oversikt over befolkningens tidsbruk. De viser hvor mye tid som brukes til ulike aktiviteter, sammen med ulike personer og på ulike steder. De gir et godt bilde av det faktiske tidsmønsteret, men sier lite om ønsker, behov, motivasjon, holdninger.

Data samles inn gjennom dagbøker og intervjuer. Dagbøkene er viktigst. Et utvalg av den voksne befolkning (16-79 år i forrige undersøkelse) fører dagbøker i to døgn. Dagbøkene er delt inn i kvartersintervaller. For hvert tidsintervall noteter deltakerne med egne ord hva de gjør, markerer hvem de er sammen med og hvor de oppholder seg. Datainnsamlingen går over et helt år slik at vi får et gjennomsnittsbilde av tidsbruken på årsbasis. Bakgrunnsopplysninger samt en del annen informasjon samles inn gjennom vanlige intervjuer.

Tidsbruksundersøkelser gir altså et aggregert bilde av befolkningens tidsmønster. Tidsbruken beskrives gjerne med gjennomsnittstall pr. person pr. dag eller pr. uke. Slike gjennomsnittstall gir ikke så god mening enkeltvis, men egner seg godt til å belyse forholdet mellom aktiviteter, ulike grupper, ulike tidspunkter, og ulike land. Mens tid til yrkesarbeid og fritid registreres også i andre undersøkelser, er tidsbruksstudier basert på dagbøker den eneste gode datakilden for å studere omfang, fordeling og endring av ulønnet arbeid. Det er også denne datakilden som legges til grunn ved beregninger av den økonomiske verdien av ulønnet arbeid. De store tidsbruksundersøkelsene er også eneste kvantitative datakilde som viser tidsbruk til alle aktiviteter i sammenheng.

I likhet med SSBs øvrige store utvalgsundersøkelser har tidsbruksundersøkelsene vært utformet som såkalte multipurpose surveys. De har tatt sikte på å dekke et bredt sett av brukerbehov og å gi en gene-

rell oversikt over ulike sider ved tidsmønsteret i hele den voksne befolkning (16-79 år). Men det har også vært lagt vekt på spesielle tema i undersøkelsene, bl.a gjennom tilleggsutvalg, ved å inkludere spørsmål om bestemte emner i spørreskjema og ved å registrere ytterligere dimensjoner ved tidsmønsteret i dagboka.

Hvordan skiller tidsbruksundersøkelser seg fra øvrige moduler i de samordnede levekårsundersøkelsene?

Tidsbruksundersøkelser skiller seg altså fra de andre hovedbolkene i de samordnede levekårsundersøkelsene på flere måter. Noen av de viktigste er som følger:

- Mens de øvrige undersøkelsene benytter vanlige spørreskjema som hovedinstrument i datainnsamlingen, er dagbøkene det viktigste instrumentet i tidsbruksundersøkelser.
- Tidsbruksundersøkelser krever større egeninnsats fra deltakerne enn øvrige undersøkelser. I tillegg til å besvare vanlige intervju spørsmål, skal deltakerne føre dagbøker i to døgn.
- I tidsbruksundersøkelser er det dag som er analyseenhet, ikke person. Det er altså ikke enkeltpersoners tidsbruk som belyses, men grupper.
- Mens datainnsamlingen til de øvrige undersøkelsene skjer i løpet av noen få uker, strekker innsamlingsperioden til tidsbruksundersøkelsen seg over et helt år. Føringsdagene er tilfeldig fordelt over året slik at alle dager er likt representert.
- Det er vanskeligere å foreta oppfølgingsarbeid på tidsbruksundersøkelser enn på intervjuundersøkelser. Føringsdagene for hver enkelt er fastlagt på forhånd og kan ikke uten videre forskyves. Hvis folk skulle føre dagbok når det passer dem selv, ville vi få et skjevt bilde av tidsmønsteret. Folk skal altså ikke bare si seg villige til å delta i undersøkelsen, men må også delta på et bestemt tidspunkt.
- Frafallet har hittil vært noe høyere i tidsbruksundersøkelser enn i andre utvalgsundersøkelser. Dette har sammenheng med at undersøkelsene krever mye av deltakerne og at føringsdagene ikke uten videre kan forskyves.
- Gjennomføringen av tidsbruksundersøkelser er også mer arbeidskrevende for SSB enn andre undersøkelser. For intervjuerne krever datainnsamlingen mye planlegging og administrasjon. Folk må kontaktes i rett tid og føringsarbeidet følges opp og kontrolleres. I ettertid kodes samtlige dagbøker i SSB. Deltakerne noterer sine aktiviteter med egne ord. I SSB tilordnes hver aktivitet en kode etter en liste med vel 100 ulike kategorier.
- Tidsbruksundersøkelser gjennomføres sjeldnere enn de fleste andre store utvalgsundersøkelser i SSB. Dette har sammenheng med at undersøkelsene er dyre og arbeidskrevende, men også med at endringstakten på området antas å være lav. Mange personer skal endre sitt tidsmønster mye før det gir utslag i gjennomsnittstallene. Likevel viser tidsbruksundersøkelsene at det har foregått store forskyvninger i befolkningens tidsbruk siden inngangen til 1970-åra.

Hva brukes tidsbruksundersøkelsene til?

Generelt kan vi si at tidsbruksundersøkelsene gir grunnlag for å beskrive og analysere tidsmønsteret i befolkningen. De brukes både til helhetsbeskrivelser av aktivitets- og samværsmonsteret og til nærmere analyser av utvalgte aktiviteter eller samværstyper. Det har også vært en del analyser av tid tilbrakt på ulike steder. Når det gjelder aktivitetsmønsteret, er det nok særlig ulønnet arbeid som har blitt analysert spesielt. Når det gjelder samværsmonsteret, har tiden sammen med barn vakt særlig interesse. I tillegg til analyser av hele befolkningen, har man sett nærmere på bestemte grupper. Eksempelvis har forholdet mellom menns og kvinners tidsmønster og endringer her vært mye analysert. Likeledes knytter det seg stor interesse til tidsmønsteret blant ulike grupper av mødre og fedre og blant yrkesaktive og ikke yrkesaktive kvinner generelt. Forholdet mellom personer i ulike familiefaser har også stått sentralt.

SSB har gjennomført tre store tidsbruksundersøkelser, en i 1971-72, en i 1980-81 og en i 1990-91. Dermed har man en lang, og i internasjonal sammenheng forholdsvis unik, tidsserie. Verdien av den enkelte undersøkelse øker etterhvert som vi får lengre tidsserier. Vi kan nå studere endringer i befolkningens tidsbruk over en 20-års-periode, og dette er to tiår hvor det har foregått store endringer i kvinners liv. Også menns dagligliv har gjennomgått en del forandringer, noe som kommer til uttrykk ved endret tidsmønster, særlig i bestemte faser av livet. Undersøkelsene er utformet noe ulikt fra gang til gang, men stort sett er det god sammenlignbarhet. Denne er det viktig å beholde.

Selv om opplegget i hovedsak har vært likt i de tre undersøkelsene, har det forekommet en del endringer. Alle slike endringer gjør det vanskeligere og mer kronglete å følge utviklingen over tid. Hensynet til god sammenlignbarhet bør derfor veie tungt ved utformingen av kommende undersøkelser. De tre figurene i det følgende er eksempler på noen av de muligheter tidsbruksundersøkelser gir for å studere endring over tid.

Figur 1 illustrerer hvordan tidsbruksundersøkelser kan belyse hovedendringer i menns og kvinners aktivitetsmønster i tiden 1970-1990. Det er vanlig å skille mellom følgende fem hovedgrupper av aktiviteter: Inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid (husarbeid, omsorgsarbeid, vedlikeholdsarbeid, innkjøp og andre ærend), utdanning, personlige behov (søvn, måltider, personlig stell og pleie), og fritid. Både menn og kvinner endret sitt tidsmønster betraktelig i perioden, men endringene var størst blant kvinner. Det foregikk en omfordeling av yrkesarbeidet i den forstand at menn sett under ett reduserte sin tidsbruk, mens kvinner økte sin. Tiden til husholdsarbeid ble kraftig redusert i perioden. Kvinner bruker langt mindre tid enn tidligere, og den beskjedne økningen blant menn oppveier ikke nedgangen blant kvinner. Både menn og kvinner bruker mer tid til fritidsaktiviteter enn før.

Slike endringer kan selvsagt belyses også for andre grupper i befolkningen. Endringsmønsteret varierer mellom ulike grupper. Generelt kan vi si at menn og kvinner har fått et likere tidsmønster siden inngangen til 1970-tallet, mens aldersforskjellene er blitt mer markert. Denne utviklingen vil det være interessant å følge framover. Dette forutsetter altså sammenlignbare undersøkelser.

Figur 1

Endring i tid brukt til ulike aktiviteter 1970-1990. Tall for menn og kvinner 16-74 år. Gjennomsnitt alle dager

Figur 2 viser endringer i tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant menn og kvinner. Her framgår det klart at selv om kvinner har redusert tiden til ulønnet arbeid og menn har økt sin innsats noe, er det fremdeles markerte kjønnsforskjeller her. Dessuten illustrerer figuren at det har foregått markerte endringer i sammensetningen av det ulønnede arbeidet. Det er først og fremst tiden til vanlig husarbeid som er redusert. Tiden til aktivt omsorgsarbeid har derimot økt. Denne omprioriteringen av hus- og omsorgsarbeid gjør seg selvsagt gjeldende i ulik grad i ulike grupper.

Figur 2

Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant menn og kvinner 16-74 år. Gjennomsnitt alle dager. 1970, 1980, 1990

Det er også foretatt atskillige analyser av samværsdimensjonen i undersøkelsene. Mest interesse har det trolig vært for foreldres samvær med barn. Dette gir et annet og bredere mål for omsorg enn hva vi får gjennom aktivitetsregistreringen. Foreldre tilbringer jo atskillig tid sammen med barna også utenom den tiden de yter praktisk omsorg. Figur 3 gir et eksempel på dette. Her vises hvor mye tid fedre og mødre tilbrakte sammen med barn under skolealder i 1980 og 1990, og hvilke aktiviteter de utførte under samværet. Vi ser at mødre tilbringer nesten dobbelt så mye tid sammen med barn som fedre gjør. Det var en viss nedgang i mødres samværstid på 1980-tallet, men endringen var mindre enn ofte antatt. Samtidig ser vi at det var en dreining av innholdet i samværstiden både blant mødre og fedre i

retning av mer aktiv omsorg i perioden. Også dette er trekk det vil være interessant å følge i tida framover. Derfor bør også samværsregistreringen beholdes mest mulig som tidligere i kommende undersøkelser.

Figur 3

Tid sammen med barn 0-6 år fordelt på ulike aktiviteter. Tall for småbarnsfedre og småbarnsmødre. 1980 og 1990. Gjennomsnitt alle dager

Svakheter og begrensninger ved tidsbruksundersøkelsene

Gir ikke noe godt bilde av sjeldne aktiviteter

Tidsbruksundersøkelser basert på dagbøker gir et godt bilde av vanlige aktiviteter, altså aktiviteter som utføres forholdsvis ofte og av forholdsvis mange. De er derimot mindre godt egnet til å vise tid til aktiviteter som utføres sjelden eller av forholdsvis få, som f.eks. skigåing, kinobesøk, og dusjing. Deltakelse i slike aktiviteter må måles gjennom vanlige spørreskjema. Hvis man ønsker at tidsbruksundersøkelsen skal gi opplysninger om slike sjeldne aktiviteter, må spørsmål om dette stilles i innledningsintervjuet. Her bør man imidlertid sjekke hva som finnes i andre undersøkelser. Opplysninger som registryrers andre steder, bør ikke samles inn i tidsbruksundersøkelsene. Hovedpoenget med disse er å få et godt bilde av tid til forholdsvis vanlige gjøremål.

Gir ikke grunnlag for analyser av husholdningers tidsbruk

Utvalget til tidsbruksundersøkelsene har bestått av enkeltindivider, ikke av husholdninger. Dette gjør at vi vanskelig får noe godt bilde av husholdningers tidsbruk. For å bøte på dette, har det vært vanlig å konstruere såkalte «syntetiske husholdninger» ved f.eks. å se ektefellers arbeidstid i sammenheng. Man ser da f.eks. på tidsmønsteret blant mødre med deltidsarbeid og ektefelle i full jobb, og fedre med full jobb og ektefelle med deltidsarbeid. Selv om vi kan komme ganske langt på denne måten, er det selvsagt ikke noe fullgodt alternativ til å benytte husholdsutvalg.

Flere forskere har uttrykt ønsker om at neste tidsbruksundersøkelse bør baseres på husholdsutvalg fordi dette vil utvide analysemulighetene. En slik endring bør selvsagt vurderes. Her må man imidlertid veie fordelene med økte analysemuligheter opp mot faren for større frafall. Husholdsutvalg vil medføre at datainnsamlingen blir mer kompleks å administrere og gjennomføre. Det kan dessuten være vanskelig å overtale samtlige personer i en husholdning til å delta. De skal ikke bare si seg villig til å delta, men må også føre dagbøker de samme dager. Dette kan i praksis bli vanskelig å få til.

Har hittil hatt forholdsvis høyt frafall

Som tidligere nevnt, har frafallet hittil vært noe høyere i tidsbruksundersøkelsene enn i de fleste andre intervjuundersøkelser i SSB. Tidsnyttingsundersøkelsen i 1991 hadde et frafall på omtrent 35 prosent, mens frafallet i levekårsundersøkelsene gjerne har ligget på omtrent 25 prosent. Det høyere frafallet i tidsnyttingsundersøkelsen skyldes både at disse er forholdsvis krevende for deltakerne, og at folk er vanskelige å få tak i på rett tidspunkt. Føringsdager kan, som nevnt, ikke uten videre forskyves.

Frafallet er forskjellig i ulike aldersgrupper og blant menn og kvinner. Det var langt høyere blant eldre enn blant unge og middelaldrende. Blant dem under 45 år var det også noe høyere blant menn enn blant kvinner (tabell 1). Det høye frafallet blant de eldste kan ha sammenheng med at opplegget ble opplevd som svært krevende og at mange ikke syntes tema var relevant. Når frafallet i enkelte aldersgrupper var noe høyere blant menn enn blant kvinner, kan dette ha sammenheng med at kvinner opplevde tema som mer interessant enn menn ettersom det ble presisert i introduksjonsbrevet at denne undersøkelsen er den eneste som gir et godt bilde av det ulønnede arbeidet i samfunnet. Det kan også ha sammenheng med at menn var vanskeligere å få tak i enn kvinner.

Det er en utfordring i kommende tidsbruksundersøkelser å redusere frafallet. Det vil da være en fordel med et enklest mulig opplegg både for deltakere og intervjuere. Det selvsagt er fristende å inkludere mange dimensjoner i dagboka, ha et høyt detaljeringsnivå i aktivitetsregistreringen og dekke mest mulig i innledningsintervjuet, men dette kan virke uheldig inn på svarprosenten. Videre bør man vurdere å lage et eget opplegg for eldre, f.eks. ved å gi tilbud om assistanse til å fylle ut dagbøkene. Det kan også vurderes om aldersgrensen i utvalget bør senkes, og om viktige sider ved Eldres tidsmønster kan belyses gjennom andre datakilder.

Tabell 1.

Frafallsprosent blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper i tidsnyttingsundersøkelsen 1990

	Kvinner	Menn
16-24 år	29	35
25-44 år	28	37
45-66 år	37	38
67-79 år	57	42
Alle	35	38

Begrenset mulighet for analyse av små grupper

Bruttoutvalget til tidsnyttingsundersøkelsen i 1990 bestod av 5000 personer eller 10 000 persondager. Etter frafall hadde man et nettoutvalg på vel 3000 personer eller vel 6000 dager. Dette gir godt grunnlag for analyser av befolkningen som helhet og av en del undergrupper. Det er imidlertid klare begrensninger for hvor detaljerte grupper vi kan se på. Tabell 2 viser hvor mange persondager det var i nettoutvalget i 1990 blant menn og kvinner i ulike familiefasegrupper. Eksempelvis var det nesten 600 persondager blant mødre med barn under skolealder og omtrent 550 dager for mødre med barn i skolealder. Dette er selvsagt tilstrekkelig til å gi gode gjennomsnittstall for tidsbruk for disse gruppene, men dersom man ønsker å se på bestemte grupper av småbarnsmødre, f.eks. hjemmearbeidende eller mødre med lang arbeidstid, blir usikkerheten ved tallene stor. Ønsker man flere observasjoner i aldersgrupper med barn, må utvalgsstørrelsen heves. Gitt samme utvalgsstørrelse som tidligere, kan man eventuelt vurdere å heve nedre eller senke øvre aldersgrense i utvalget. Materialet gir heller ikke grunnlag for å se på spesielle grupper som f.eks arbeidsledige eller enslige forsørgere. Analyser av slike grupper forutsetter tilleggsutvalg.

Tabell 2.

Antall persondager i nettoutvalget i tidsnyttingsundersøkelsen 1990 blant menn og kvinner i ulike familiefaser

	Kvinner	Menn
Enslige 16-24 år i foreldrehushold	310	378
Enslige ellers 16-44 år	238	348
Gifte 16-44 år, uten barn	340	294
Gifte, yngste barn 0-6 år	594	492
Gifte, yngste barn 7-17 år	548	432
Enslige forsørgere	162	18
Gifte 45-79 år uten barn	729	775
Enslige 45-79 år uten barn	304	196

For omfattende innledningsintervju

Som nevnt, registreres bakgrunnsopplysninger samt en del andre opplysninger gjennom et vanlig spørreskjema i forkant av dagbokføringen. Dette intervjuet bør målrettes mest mulig i forhold til tema og gjøres så kort som mulig. I tidligere tidsbruksundersøkelser har innledningsintervjuene hatt omtrent 1 times varighet og har på sett og vis levd et slags eget liv som en selvstendig utvalgsundersøkelse hvor det er registrert en rekke forhold uten klar relevans for undersøkelsens tema. Dette har gitt unødig stor belastning på deltakerne samtidig undersøkelsen blir dyrere.

I kommende undersøkelse bør man, i tillegg til vanlige bakgrunnsopplysninger, legge vekt på å stille spørsmål som har direkte relevans for analyser av tidsmønsteret. Eksempelvis vil det være av interesse å registrere husholdningens bruk av en del typer private og offentlige tjenester samt en del om teknisk utstyr i boligen. Det bør også vurderes hvorvidt man skal kartlegge subjektive sider ved tiden. Her kan det være aktuelt å spørre om opplevelser av tidspress og travelhet, opplevelse av kjedsomhet og at tiden faller lang, ønsket tidsbruk, følelse av kontroll over egen hverdag og oppfatning av rettferdighetsnormer med hensyn til arbeidsdelingen i husholdningen.

Muligheter for internasjonal sammenlignbarhet

Det er de siste ti-åra gjennomført tidsbruksundersøkelser i en rekke land, men det er ikke uten videre lett å foreta sammenligninger mellom ulike land. Det ble tidlig utarbeidet internasjonale retningslinjer og anbefalinger med tanke på å få best mulig sammenlignbarhet internasjonalt, men undersøkelsene er ofte preget av nasjonale hensyn og tradisjoner. Man har anvendt noe ulike metoder, ulike definisjoner og kodelister og hatt ulike formål og finansieringskilder. Det er foretatt en del sammenligninger basert på såkalt «post-harmonisering» (ved å tilpasse aktivitetsinndelinger og grupperingsvariabler i ettertid), men dette er beheftet med atskillig usikkerhet.

Ønsket om bedre sammenlignbarhet var bakgrunnen for et initiativ fra Eurostat (EUs statistiske kontor) for å samordne eller harmonisere tidsbruksundersøkelser i europeiske land. Arbeidet har pågått med noe varierende intensitet siden begynnelsen av 1990-tallet. Det er nå kommet så langt at man har et foreløpig opplegg som skal testes ut gjennom pilotstudier i en del land i løpet av kommende høst. Erfaringene fra disse pilotstudiene vil danne grunnlag for utformingen av det endelige opplegget. Hovedundersøkelsen planlegges gjennomført i 1997.

Opplegget til denne pilotstudien ligner mye på det som har vært brukt i de norske undersøkelsene, men det er også avvik på en del punkter. Hvis dette opplegget legges til grunn i den endelige undersøkelsen, vil det måtte ha konsekvenser for utformingen av kommende norske undersøkelser dersom vi ønsker å kunne forta sammenligninger med andre europeiske land.

I pilotstudien har man lagt opp til å benytte husholdsutvalg, ikke individutvalg. Som tidligere nevnt, gir dette bedre analysemuligheter, men kan medføre stort frafall og dårligere datakvalitet. Samtlige personer i husholdningen 10 år og over skal delta i undersøkelsen. Man har altså ingen øvre aldersgrense. Også dette kan, som nevnt tidligere, gi høyt frafall dersom man ikke setter inn spesielle tiltak overfor de eldre. Inkluderes barn helt ned til 10 år i utvalget, vil dette, gitt samme utvalgsstørrelse som tidligere, gi færre observasjoner i andre aldersgrupper.

I det samordnede opplegget fra Eurostat er man opptatt av å kartlegge omfanget av arbeid i frivillige organisasjoner og uformell, ubetalt hjelp gitt til, og mottatt fra, andre husholdninger. Dette har selv sagt konsekvenser for utforming av dagbok og spørreskjema. Eksempelvis foreslås en ekstra kolonne i dagboka hvor det for de ulike aktiviteter skal markeres om de ble utført for personer utenfor husholdningen. Erfaringene fra pilotundersøkelsen vil vise om en slik registrering er realistisk.

Det vil selvsagt ha stor interesse å kunne sammenligne nordmenns tidsmønster med tidsmønsteret i andre europeiske land. Det er derfor viktig å følge med på arbeidet i Eurostat, se på erfaringene fra pilotstudiene og på utformingen av opplegget til hovedundersøkelsen. I planleggingen av kommende norske undersøkelser bør man så forta en avveining mellom behovet for å beholde nasjonale tidsserier og behovet for internasjonal sammenlignbarhet.

Oppsummering

I kommende norske tidsbruksundersøkelser bør altså behovet for å kunne følge endringer i nordmenns tidsbruk tillegges stor vekt. Sammenlignbarheten med tidligere undersøkelser er derfor viktig. Samtidig bør man vurdere om undersøkelsen kan legges opp slik at det også er mulig å foreta internasjonale sammenligninger.

Videre bør man legge vekt på å få størst mulig utvalg slik at det kan gjøres analyser på undergrupper i befolkningen. Samtidig må det arbeides for at frafallet skal bli mindre enn tidligere.

Opplegget til undersøkelsen bør være så enkelt som mulig.

Intervjudelen bør kortes ned i forhold til tidligere og målrettes bedre i forhold til undersøkelsens tema.

Man bør vite mest mulig om analyseplanene på forhånd slik at man kan ta hensyn til dette ved utformingen av undersøkelsen. Er det f.eks. ønskelig å studere tidsmønsteret i spesielle grupper slik at man bør søke å få finansiert tilleggsutvalg? Er det spesielle tema som bør dekkes i innledningsintervjuet? Er alle grupper i befolkningen like interessante å se på i denne sammenheng, eller kan man vurdere å senke øvre aldersgrense i utvalget eller heve nedre aldersgrense?

Selv om tidsbruksundersøkelser er hovedkildene for studier av tidsbruk, bør man vurdere behovet for å stille enkelte spørsmål om tidsbruk også i noen av de andre modulene. Dette gir riktignok et mindre nøyaktig bilde av tidsmønsteret enn hva tidsbruksundersøkelser gjør, men kan likevel gi en viss pekepinn om utviklingen i tiden mellom de store tidsbruksundersøkelsene.

Sammendrag av diskusjonen av opplegget for samordnede levekårsundersøkelser

Innledende diskusjon av planene for samordnede levekårsundersøkelser

Forholdet til KADs planlagte arbeidsmiljøsurvey

Det ble uttrykt engstelse for forholdet mellom den planlagte arbeidsmiljøsurvey (samarbeidsprosjekt mellom IFIM, STAMI og Direktoratet for arbeidstilsynet) og de samordnede levekårsundersøkelsenes modul om arbeid og utdanning. KAD vil innkalle til møte.

Utsatte grupper

Utsatte grupper velges en gang for alle og er: Enslige forsørgere, arbeidsledige, sosialhjelpsmottakere unge, eldre, funksjonshemmede. Det vil være de samme gruppene hvert år. Gruppene barn og institusjonsbeboere er de som dårligst dekkes av de nye undersøkelsene.

Bruk av registerdata

Det ble fra flere hold uttrykt skepsis til den utstrakte bruken og kvaliteten av registerdata, hvilke registre som skal kobles på og hva man skal gjøre med inkonsistenser i registrene. SSB ble bedt om å tenke igjennom i hvilken grad man skal stole på registre i forhold til de problemer som har vært i arbeidet med KIRUT. Register blir koblet og eventuelle inkonsistenser rettet opp.

Rådgivende utvalg

Rådgivende utvalg vil få stor betydning. Tenke nøye igjennom integrerende funksjon. Ekspertutvalg vil fungere greit.

Pilotundersøkelse?

Det skal ikke gjøres en pilotundersøkelse i tradisjonell forstand. De spørsmålene som vil bli brukt er utprøvde spørsmål. Det har vært problemer med CAI- opplegget, men det vil bli foretatt en utvidet teknisk testing. Erfaring så langt tyder på at det vil være behov for å gå gjennom de tekniske sidene ved opplegget.

Frafall og panel

Et ambisiøst opplegg, med mange usikkerhetsfaktorer. Hvor lenge vil et panel kunne vare? Frafallet er helt avgjørende. En annen faktor er kvaliteten på registerdata.

Erfaringene fra Levekårspanelet er gode. Et spørsmål er likevel hva som skal skje når vi skal spørre panelet hvert år isteden for hvert 4. år. Inntektspanelet virker fortsatt godt. Det er ikke gjort særlige tiltak for å holde på dette panelet. Det er vurdert å gjøre motiverende tiltak for å holde på det nye panelet. Frafall er ofte temporært, at en person nekter ett år betyr ikke at vedkommende også nekter neste år. Seksjon for intervjuundersøkelser skal samle erfaringer fra andre land/ institusjoner og lage et opplegg.

Kvaliteten av registerdata om forløp må sammenlignes med intervjudata om forløp. Retrospektive spørsmål kan legges til den eksternt finansierte delen av undersøkelsen. Skattedata går langt tilbake og Rikstrygdeverkets registre går tilbake til 1967.

Diskusjon av modulen arbeid, utdanning , økonomi

KADs arbeidsmiljøsurvey

AFI uttrykte bekymring for de signaler de hadde mottatt fra departementet. Problemstillingen om å samle arbeidsmiljødata på et sted er ikke diskutert med de som i dag arbeider med AKU og ALU. Arbeidslivsforskning er en nasjonal oppgave, og AFI ville foretrukket at det var SSB som samlet og administrerte disse dataene. I tillegg bør dataene gjøres tilgjengelige for allmennheten via NSD.

KAD: Prosjektsøknaden som ble sendt SSB og andre miljøer som arbeider med arbeidslivsforskning er ikke ment å skulle være knyttet til et miljø. SSB blir en viktig samarbeidspartner og det må følges opp hva som dekkes av de nye undersøkelsene.

SSB: SSBs primære oppgave er å lage statistikkssystemer og vår styrke er muligheten til å innhente slike data gjennom konsesjoner fra Datatilsynet. SSB stiller alle likt med hensyn til tilgang til data. SSB har ingen spesiell aktivitet på området arbeid.

Valg av variabler i modul om arbeid

Visse variable som tidligere er brukt i ALU er ikke kommet med. Det er viktig å stille spørsmål om maktforhold og kontroll over eget arbeidsforhold - aspekter knyttet til helse /lagdeling autonomi og kontroll. Det er dessuten viktig å få fram holdningsvariable. En undersøkelse om arbeid bør dessuten ikke være rettet for spesifikt mot ansatte.

Familien som analyseenhet

ISF uttrykte ønske om å vurdere familien som analyseenhet. Det har skjedd en vesentlig endring i arbeidslivet, blant annet ved kvinners økte yrkesdeltakelse og yrkestilpasningen i familiesammenheng. SSB: I tverrsnittundersøkelsen vil det bli stilt spørsmål om ektefelles arbeid og yrkesstatus.

Konsum

Vil det kunne gjøres koblinger mellom konsum og arbeid?

SSB: Ikke-varig konsum er ikke tatt med. Mer varige konsumgoder regnes derimot med, blant annet hytte, bil, annen bolig, samt en del andre goder som vaskemaskin mm. Vi vil også registrere kjøp og salg av slike goder (etter modell fra Inntektsundersøkelsen). Registrering av konsum generelt ser vi som en oppgave for Forbruksundersøkelsen.

Diskusjon av modul helse, omsorg, sosial kontakt

Grupper uten dekning

En del grupper vil likevel ikke bli dekket, f.eks institusjonspopulasjon der mange ikke selv kan gi intervju. Reagerer litt på at det ikke spørres om helse i panel. ECHP har en 5-6 slike spørsmål. Viktige temaer er også bruk av tjenester og varighet av bruk av tjenester.

Omsorg

Husholdsomsorg bør kunne akkumuleres og det bør tenkes mer familie når det gjelder bruk av tjenester. Å gi og å motta omsorg er to ulike ting. Viktige temaer er relasjoner mellom giver og mottaker, innhold i omsorg og omfang av omsorg.

Omsorg og nettverksressurser.

Barn og barns helse

Bør det stilles spørsmål om barns helse?

Man bør se hvilke erfaringer man gjør med det egne barneutvalget i Helseundersøkelsen 1995.

Kanskje kan dette kuttes ut etter dette. Barns levekår tas sjelden med i betraktning. Det er viktig også å ha et instrument som måler endringer hos barn.

Diskusjon av modulen boforhold, nærmiljø, vold, fritid

Modulsammensetning

Et punkt som ble nevnt som sentralt var boligvalgets påvirkning på personlig økonomi og forholdet til ugunstige/gunstige tider i markedet. Det er få koblinger mellom personlig økonomi og når man kjøpte boligen.

Viktig at forholdet mellom boforhold og økonomi og boforhold / helse og omsorg kommer fram.

Blant annet ble koblingen mellom omsorg og tilpasning av bolig fremhevet som viktig.

Barn

Barns velferd er viktig i modul to blant annet deres forhold i nærmiljøet. Barn har en langt mindre aksjonsradius enn det voksne har og beskrivelser av nærmiljøet er derfor viktig. Barn som lever i to hushold - barns levekår og oppvekst.

Diskusjon av modulen tidsbruk

Sammenlignbarhet med internasjonale studier

Det er langt viktigere å holde på eksisterende tidsserier om norske forhold enn å ha sammenlignbarhet med andre land.

Frafall

Frafall i forbruk og tidsnytting er omtrent likt og i forbruk får intervjuobjektene kompensasjon for bryderiet. Intervjuseksjonen vil gjennomføre studier av dette frafallet. Det beste er å ha som ambisjon å redusere frafallet i forhold til 1990.

Oppsummering av hovedpunkter i diskusjonene

Vi føler at vi har fått tilslutning til opplegget og det er kommet inn forslag til modulsammensetninger som vi vil vurdere. Vi ser med spenning på arbeidet på IFIM /STAMI /KAD og dets betydning for vår modul om arbeid som skal gå allerede høsten 1996.

Brukerdeltakingen blir svært viktig framover. Det er behov både for vurderinger av kontinuitet og motforestillinger mot spørsmål.

Kommentarer i diskusjonen av de nye undersøkelsene - hovedpunkter

Panelet: Muligheten for at panelet kommer til å fungere

- frafall
- belønning
- andre panelundersøkelser og frafall
- forholdet mellom panel og tverrsnittundersøkelsen.

Synspunkter på sammensetning av modulene:

Boforhold og økonomi

Omsorg for barn / arbeid

Omsorg / bolig

Arbeid / helse

Høringsuttalelser for de samordnede undersøkelsene om levekår

Det er innkommet høringsuttalelser fra åtte instanser. Her følger et sammendrag av hovedpunktene i hver uttalelse.

Administrasjonsdepartementet

Det foreslåtte opplegget vil føre til mange forbedringer i datagrunnlaget for å beskrive og analysere sammenhenger mellom inntekt og andre levekårsområder. Et annet viktig forhold er det bedre grunnlaget for å beskrive utsatte gruppers inntektsforhold uten at det er behov for tilleggsutvalg.

Departementet er opptatt av å få til et forbedret og løpende indikatorsystem for bruk av offentlige tjenester, hvor også egenandeler inngår. I tillegg legges vekt på at organisasjonsdeltakelse og politisk deltakelse inngår som en del av det løpende indikatorsystemet. Det er ingen innvendinger til oppdelingen i moduler

En svakhet ved opplegget er at det ikke er lagt opp til å gi et helhetsbilde av befolkningens levekår. Departementet forslår at det gjennomføres en levekårsundersøkelse i mer tradisjonell forstand, hvor alle levekårsområder dekkes, for eksempel hvert 10. år.

Det bør utvikles et omfattende rapporteringssystem. Disse rapportene bør gi både et helhetsbilde av levekårene og for spesielle temaer, herunder utsatte grupper.

Norsk gerontologisk institutt

Institusjonsbeboere foreslås inkludert i forbindelse med modulen som dekker helse. Det stilles spørsmål om temaet helse bør inkluderes oftere i paneldelen. Den manglende dekning av helse blir påfallende sett i forhold til dekningen av for eksempel bolig. Eksempler på helseemner er bruk av sykehus og institusjonstjenester. Begge disse vil være interessante å undersøke i et aldringsperspektiv. Det bør vurderes om intervju av eldre bør foregå som besøksintervju heller enn over telefon. NGI ser ulemper ved tap av tverrgående analysemuligheter, blant annet fordi bolig og nærmiljø ikke er med i helse og omsorgsmodulen. Instituttet anbefaler at det gjennomføres en tradisjonell levekårsundersøkelse med en 10-årssyklus.

Institutt for samfunnsforskning

En nasjonal koordinering av tilleggsundersøkelser der viktige brukergrupper trekkes inn bør vurderes. Instituttet foreslår en alternativ utvelgelse av panel til panelundersøkelsen. Antall personer som intervjues opprettholdes, men det trekkes 10000 personer som deretter fordeles i to panel som så spørres annethvert år.

Instituttet fremhever viktigheten av å stille spørsmål til ikke sysselsatte og ikke yrkesaktive for å fange opp marginalisert arbeidsmarkedstilknytning og kartlegging av samspillet mellom arbeids- og familieliv. I tillegg bør det stilles spørsmål om arbeidstakerens kompetanse og jobbegenskaper.

Barne- og familiedepartementet

Regelmessigheten i opplegget er av stor interesse for departementet. Det bør legges vekt på å sikre kommunikasjonsformer og organisasjonsformer mellom byrået og brukerne. Departementet har et stort politisk interessefelt og er avhengig av å få fram god statistikk og dokumentasjon på variable som kjønn, alder, familietilknytning, yrkestilknytning, og at disse variablene er med i alle undersøkelser. Husholdning er også sett som viktig.

Departementet anbefaler at barneomsorg ivaretas i modulen om arbeid, utdanning og økonomi. Informasjon fra Tidsbrukmodulen er viktig for BFD som den eneste datalikke som gir omfang av ulønnet arbeid. Det blir sett som viktig at denne modulen er sammenlignbar med tidligere undersøkelser.

Opplysninger arbeidstid er i register delt inn i for grove kategorier. Departementet ønsker å kunne skille ut de som arbeider lang deltid, heltid og overtid.

Informasjon om bruk av foreldrepermisjon, fedrekvote og tidskonto er viktige opplysninger. Departementet er også interessert i data om bruk av ulønnet permisjon og redusert arbeidstid, noe de ikke har tilgang på i dag.

Det er behov for en bedre systematisering og utvikling av indikatorer for barns levekår. Det er ønskelig at SSB undersøker hvordan det kan hentes inn bedre opplysninger om barns levekår gjennom det nye samordnede opplegget. Departementets siktemål er ikke at det skal gjøres egne intervjuer med barn, men at det er et tilstrekkelig stort utvalg av personer med barn som kan gi opplysninger om sine barn og deres situasjon.

Departementet ber SSB vurdere å utvide gruppen av barn det presenteres levekårsdata for på basis av foreldrenes opplysninger til også å omfatte barn 15-17 (18) år.

Norsk institutt for by- og regionforskning

Instituttet uttrykker tilfredshet med det opplegg som er vedtatt gjennomført, særlig med vektleggingen av hensynet til å sikre forløpsopplysninger for sentrale områder og indikatorer.

I NIBRs forskningsprosjekter er tidsdimensjonen ofte av stor betydning. Dette ser ut til å være godt ivaretatt. Den romlige og territorielle dimensjon er i mindre grad drøftet. Instituttet forutsetter at opplegget vil sikre muligheter for operasjonalisering av dimensjoner som representerer egenskaper ved det geografiske rommet (sentralitet, ulike uttrykk for urbaniseringsgrad, næringsstruktur o.l.). Instituttet understreker betydningen av tekniske og praktiske løsninger som gir god og fleksibel brukertilgjengelighet av materialet.

Instituttets fremmer ønske om visse endringer i opplegget i forhold til kartleggingen av barn og unges levekår og helse:

- temaet skole og utdanning bør behandles
- SSB bes vurdere egne utvalg av barn og unge, eventuelt mulighetene for en egen panelundersøkelse om barn og deres levekår.
- erfaringer fra andre forskningsprosjekter viser at barns rapportering av helse er forskjellig fra foreldres rapportering av helse hos egne barn.
- når helse spørsmål stilles sjelden i panelundersøkelsen mister man muligheten til å analysere endringer i personers helsetilstand og bruk av helsetjenester mellom to tidspunkter, sett i sammenheng med sosiale bakgrunnsforhold.

Sosial og helsedepartementet

Til grunn for høringsuttalelsen ligger også synspunkter som departementet har innhentet fra Folkehelse, Statens helsetilsyn, Statens helseundersøkelser og Tobakkskaderådet.

Departementet stiller seg svært positiv til at man tar sikte på å samordne tidligere utvalgsundersøkelser inn i et felles undersøkelsesopplegg. Det er særlig positivt at SSB tar sikte på å gjennomføre helseundersøkelser så ofte som hvert tredje/fjerde år med muligheter for tverrgående analyser av helseforhold. Departementet er videre positiv til å bidra til utvikling av innholdet i

undersøkelses-opplegget og ser fram til et samarbeid om dette når det foreligger en nærmere framdriftsplan.

Departementet vil bemerke at flere hensyn taler for å innlemme helse som en egen bolk i panelundersøkelsen. Alternativet er å stille noen få spørsmål om helse uten at dette utgjør noen egen bolk. Her framheves viktigheten av følgende indikatorer:

- Egenrapportert helse i sin alminnelighet
- Mål på trivsel / livskvalitet
- Mål på psykisk helse
- Registreringer av de mest vanlige somatiske folkesykdommer (muskel/ skjelett-lidelser, astma/allergi, hjerte-kar m.m.)

Departementet begrunner sitt syn slik: For Regjeringen er satsingen på å utjevne levekårene gjennom generelle og brede tiltak av overordnet betydning. Et noe mer rikholdig sett av data om helse og sykdom i panelundersøkelsen vil kunne gi svært interessant informasjon og gjøre det mulig å etterprøve om endringer i utdanning, arbeid/inntekt og bolig over tid gir virkninger på folks helsetilstand og livskvalitet. Det nye opplegget for panelundersøkelsen kan gi nyttig supplement til KIRUT. Forskning om livsløp har fått høy prioritet innenfor Norsk Forskningsråd, og det er derfor viktig å legge forholdene til rette for livsløpsforskning som nærmere kan gi innblikk i årsaksforhold mellom sosial ulikhet og helse.

Departementet foreslår en noe endret plassering av temaet helse i tverrsnittsundersøkelsene. Primært ønskes at Helsemodulen beholdes som den er, men at et mindre utvalg spørsmål (3-5) om helserelevante forhold inkluderes i alle modulene av tverrsnittundersøkelsene. Spørsmålene kan være de samme som i panelundersøkelsen. Sekundært foreslås at et mindre antall helsespørsmål plasseres i modulen arbeid, inntekt og utdanning. Temaet vold flyttes til modulen der helse inngår. Departementet foreslår uavhengig av spørsmålet om endring i 1998- undersøkelsen at helseundersøkelsen gjennomgås med tanke på datakvalitet og signifikans.

Departementet minner om at Folkehelsa utvikler et statistikkssystem for indikatorer for folkehelsen og at det er ønskelig at Byrået tar hensyn til dette systemets behov for register og utvalgsstatistikk.

Statens helsetilsyn

Helsetilsynet mener det er et viktig skritt som er tatt for å effektivisere og bedre datagrunnlaget gjennom en samordning av intervjuundersøkelsene. Helsetilsynet slutter seg til den oppfatning

Det synes som det nye system med utvalg av personer fra 16 år og eldre ikke på samme måte vil ivareta behovet for kunnskap om barns helse. Helsetilsynet vil be om at dette aspektet blir sikret i det nye opplegget. Alternativet å ivareta behovet ved spesialundersøkelser med barn anses ikke å være helt tilfredsstillende. For Helsetilsynet er det generelt viktig at helsedelen i det samordnede opplegget blir best mulig ivarettatt.

Funksjonshemmedes fellesorganisasjon

FFO stiller seg positiv til det nye opplegget. Organisasjonen peker på to for dem viktige forhold: Viktigheten av bedre opplysninger om små grupper, særlig muligheten til å følge utviklingen for funksjonshemmede.

At det blir lettere å skaffe indikatorinformasjon, dvs. informasjon knyttet til enkelttemaer.

BRUKERSEMINAR OM SAMORDNEDE LEVEKÅRSUNDERSØKELSER**Leangkollen hotel, 22. april 1996****Program**

- 10.00 - 10.10 Åpning, v/ administrerende direktør Svein Longva
- 10.10 - 10.40 Opplegget for de samordnede levekårsundersøkelser
Arne S. Andersen, SSB
- 10.40 - 11.00 Diskusjon
- 11.00 - 11.30 Arbeidslivsforskningens behov
Hege Torp, Institutt for samfunnsforskning
- 11.30 - 11.45 Forvaltningens behov for data om arbeidsliv
Øystein Haram og Wenche Thomsen, Kommunal- og arbeidsdepartementet
- 11.45 - 12.00 Diskusjon
- 12.00 - 13.00 Lunsj
- 13.00 - 13.20 Helseforskningens behov
Tor Inge Romøren, Norges forskningsråd
- 13.20 - 13.35 Omsorgsforskningens behov
Susan Lingsom, INAS
- 13.35 - 13.50 Forvaltningens behov for data om helse og omsorg
Kjell Bildøy, Sosial- og helsedepartementet
- 13.50 - 14.05 Diskusjon
- 14.05 - 14.20 Boligforskningens behov
Thorbjørn Hansen, Norges byggforskningsinstitutt
- 14.20 - 14.35 Lars Gulbrandsen, INAS
- 14.35 - 14.50 Forvaltningens behov for boligdata
Per Åhrén, Kommunal- og arbeidsdepartementet
- 14.50 - 15.05 Diskusjon
- 15.05 - 15.20 Kaffepause
- 15.20 - 15.40 Tidsbruksforskningens behov
Hege Kitterød, SSB
- 15.40 - 16.00 Forvaltningens behov
Gerd Vollset, Barne- og familiedepartementet,
Kulturdepartementet
- 16.00 - 16.15 Diskusjon
- 16.15 - 16.30 Avsluttende diskusjon. Oppsummering

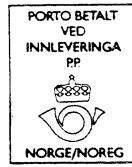
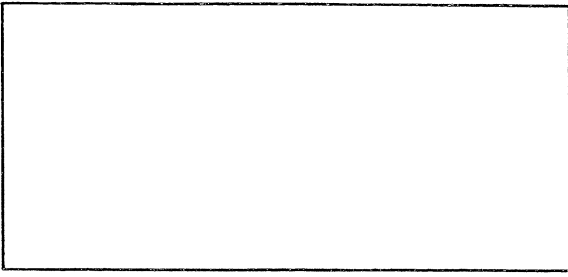
Deltagerliste: Brukerseminar for samordnede levekårsundersøkelser

1	Marit Wårum	Administrasjonsdepartementet
2	Anne Marie Berg	AFI
3	Bente Lie	Barne-og familiedepartementet
4	Marit Lorentzen	Barne-og familiedepartementet
5	Kirsten Eknes	Barne-og familiedepartementet
6	Marit Egge	Barneombudet
7	Espen Dahl	FAFO
8	Anna Bjørshol	FFO
9	Erling Berg	Finansdepartementet
10	Branko Kopjar	Folkehelsa
11	Charlotte Koren	INAS
12	Susan Lingsom	INAS
13	Lars Gulbrandsen	INAS
14	Anne Lise Ellingsæter	ISF
15	Hege Torp	ISF
16	Jan Edøy	Kommunal og arbeidsdepartementet
17	Per Åhren	Kommunal og arbeidsdepartementet
18	Øystein Haram	Kommunal og arbeidsdepartementet
19	Wenche Irene Thomsen	Kommunal og arbeidsdepartementet
20	Rolf S. Larsen	Kommunal og arbeidsdepartementet
21	Lars Petter Øyen	Kulturdepartementet
22	Sissel Mjølunes	Miljøverndepartementet
23	Kari Wærness	NFR
24	Tor Inge Romøren	NFR
25	Kirsten Thorsen	NGI
26	Marit Lauvli	NGI
27	Bodil Høistad	NGI
28	Anne Helset	NGI
29	Lars Kristofersen	NIBR
30	Rolf Barlindhaug	Norges byggforskningsinstitutt
31	Torbjørn Hansen	Norges byggforskningsinstitutt
32	Håkon Leiulfstrud	Norges teknisk naturvitenskaplig universitet
33	Tore Lindbekk	Norges teknisk naturvitenskaplig universitet
34	Helene Rosshauw	NSD
35	Gry Henriksen	NSD
36	Kjell Bildøy	Sosial og helsedepartementet
37	Jorunn Fryjordet	Sosial og helsedepartementet
38	Tom Kornstad	SSB
39	Kari Skrede	SSB
40	Berit Otnes	SSB
41	Åsne Vigran	SSB
42	Svein Longva	SSB
43	Arne S. Andersen	SSB
44	Ragni Hege Kitterød	SSB
45	Leif Korbøl	SSB
46	Even Flaatten	SSB
47	Jørn Leipart	SSB

De sist utgitte publikasjonene i serien Notater

- 98/74 E. Breivik: Arveavgiftsstatistikken: Dokumentasjon. 25s.
- 98/75 K. Bjønnes og J. Johansen: FD - Trygd. Dokumentasjonsrapport. Fødsels- og sykepenger 1992-1993. 175s.
- 98/76 L-C. Zhang og O. Klungsøyr: Med orden på data - Estimering av terminvise omsetningstall. 21s.
- 98/77 M.H. Erichsen og T. Halvorsen: Marshallplanen og norsk offisiell statistikk. 20s.
- 98/78 K.A. Brekke og R. Aaberge: Ekvivalensskala og velferd. 18s.
- 98/79 E. Gulløy, S. Opdahl og I. Øyangen: Levekår og forbruk blant studenter 1998: Hovedresultater og dokumentasjon. 174s.
- 98/80 D. Roll-Hansen: Forbruksundersøkelsen 1997: Dokumentasjonsrapport. 88s.
- 98/81 Ø. Døhl: Temperaturkorrigering av energiforbruket: En empirisk analyse. 109s.
- 98/82 T. Vogt: Dokumentasjonsrapport AKU - 1997. 44s.
- 98/83 A.B. Svinnet: Plan for SSBs arbeid med KOSTRA fram til fullskala drift. 25s.
- 98/84 D. Roll-Hansen, L. Solheim og L.C. Zhang: Kopiering ved universiteter og høyskoler. Korrigert utgave. 88s.
- 98/85 T. Vogt: Dokumentasjonsrapport - Arbeidsmiljø og omstilling. 18s.
- 98/86 A. Hallenstvedt og E. Sørensen: Omsetningsstatistikk for industrien. 29s.
- 98/87 B. Mathisen: Flyktninger og arbeidsmarkedet 4. kvartal 1997. 40s.
- 98/88 J. Sexton: Fremskrivning av tidsserier i KNR. 20s.
- 98/89 A.H. Foss: Definisjoner og beregningsmetoder for dødelighetstabell. 16s.
- 98/90 T. Dale: Samordnet levekårsundersøkelse 1998 - panelundersøkelsen: Dokumentasjonsrapport. 95s.
- 98/91 L. Lindholt: Rammvilkår for energigjenvinning av plast. 14s.
- 98/92 T. Vogt: Folatkunnskap blant kvinner i fertil alder: Dokumentasjonsrapport. 17s.
- 98/93 B.L. Western: Beregning av vektorer til inntekts- og formuesundersøkelsene 1995. 14s.
- 98/95 R. Johannessen: Prisindeks for hotellovernatting - delundersøkelse i konsumprisindeksen. 18s.
- 98/96 K.J. Einarsen: Definisjonskatalog for videregående opplæring: Utarbeidet av arbeidsutvalget i FylkesKOSTRA-utdanning og statistikkgruppen i Prosjekt LINDA-opplæring. 1. Utgave. 27s.
- 98/97 K.A. Brekke: Om metoder for beregning av miljøprofil for ulike varer, og hva vi trenger det til. 20s.
- 98/98 I.S. Wold: Modellering av husholdningenes transportkonsum for en analyse av grønne skatter: Muligheter og problemer innenfor rammen av en nyttetremodell. 81s.
- 98/99 R. Gudem: Utvikling av statistikk over bygg- og anleggsavfall. 56s.
- 98/100 T. Skjerpen: Konsumfordelingssystemet i KVARTS: Teknisk dokumentasjon. 42s.
- 99/1 F. Thorkildsen: FoB2000. Kobling av adresser fra GAB og DFS - status og utvikling. 22s.
- 99/2 K. Ibenholt og K.A. Brekke: Rammvilkår for produksjon av brunt papir. 12s.
- 99/3 I. Øyangen: Liv og helse i Akershus: Dokumentasjonsrapport. 22s.
- 99/4 M.V. Dysterud og E. Engeli: Tettstedsavgrensning 1998: Teknisk dokumentasjon av nye rutiner. 53s.

Notater

Tillatelse nr.
159 000/502

B *Returadresse:*
Statistisk sentralbyrå
Postboks 8131 Dep.
N-0033 Oslo

Statistisk sentralbyrå

Oslo:
Postboks 8131 Dep.
0033 Oslo

Telefon: 22 86 45 00
Telefaks: 22 86 49 73

Kongsvinger:
Postboks 1260
2201 Kongsvinger

Telefon: 62 88 50 00
Telefaks: 62 88 50 30

ISSN 0806-3745

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway